

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет педагогічної освіти

Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

РАСЮК ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА
Модернізація вищої школи України в умовах інтеграції в
європейський освітній простір

Магістерська робота
галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»

Науковий керівник:
доцент кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
кандидат філософських наук
Матковський М.Й.

Львів-2022

ЗМІСТ

Анотація	3
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	11
1.1. Міжнародне співробітництво та євроінтеграція у галузі вищої освіти.....	11
1.2. Порівняльний аналіз вищої освіти України з країнами ЄС	26
1.3. Сутність, мета та пріоритетні напрями розвитку вищої освіти України.....	44
Висновки до першого розділу	56
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	58
2.1. Методика експериментального дослідження.....	58
2.2 Аналіз результатів експериментального дослідження.....	60
Висновки до другого розділу	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

Анотація

Расюк В.М.

Модернізація вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр»

За спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

Львівський національний університет імені Івана Франка

Львів, 2022

У випускній кваліфікаційній роботі досліджено та різноаспектно проаналізовано особливості модернізації вищої школи України в умовах євроінтеграції.

Об'єкт дослідження – інтеграція вищої освіти України в європейський освітній простір.

Предмет дослідження – особливості модернізації вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір.

Мета дослідження – дослідити модернізацію вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір.

В першому розділі магістерського дослідження здійснений теоретичний аналіз міжнародного співробітництва та євроінтеграції у галузі вищої освіти України, здійснено порівняльний аналіз вищої школи з країнами ЄС. Визначено пріоритетні напрями розвитку вищої освіти України.

У другому розділі експериментально досліджено якість вищої школи України в умовах євроінтеграції. За результатами дослідження розроблені рекомендації щодо покращення якості освіти вищої школи України.

Недарма вищі навчальні заклади в Західній Європі користуються великим попитом у студентів. Університети Великобританії, Австрії, Італії, Німеччини, Франції гарантують своїм випускникам першокласну освіту і престижні дипломи. Для України важливо співпрацювати з країнами Європи, інтегруватися в європейське співтовариство. Для нас це перш за все нова філософія освітньої діяльності, нові принципи організації освітнього процесу,

новий тип взаємовідносин між викладачем і учнем, це нові технології засвоєння знань і повна прозорість освітнього процесу.

Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, 2-ох таблиць, 2-ох рисунків, списку використаних джерел, який налічує 42 найменування. Основний зміст роботи викладено на 70 сторінках. Загальний обсяг роботи – 78 сторінок.

Ключові слова: вища освіта, модернізація, вища школа, євроінтеграція, вдосконалення.

Summary

Rasiuk V.M.

Modernization of Ukrainian higher education in the context of European integration

Research for the master's degree in specialty 011

«Educational, pedagogical sciences».

Ivan Franko National University of Lviv.

Lviv, 2022.

The subject of Ukraine's quality of higher education in the conditions of European integration is disclosed in the final qualification work.

The study's objective is to integrate higher education in Ukraine into the European educational space.

The subject of the study is the peculiarities of the modernization of higher education in Ukraine under the conditions of integration into the European educational space.

The study aims to investigate the modernization of higher education in Ukraine under the conditions of integration into the European educational space.

International cooperation and integration in the field of higher education are characterized in the thesis based on the analysis of scientific sources; a comparative study of higher education in Ukraine with EU countries was carried out. Essence; the purpose and priority directions of the development of higher education in Ukraine are defined; an experimental study of the quality of higher education in Ukraine in the conditions of European integration was conducted.

In the second chapter, the quality of higher education in Ukraine in the conditions of European integration is experimentally investigated. The survey results were analyzed, and further recommendations were made to improve the quality of higher education in Ukraine.

It is not for nothing that higher educational institutions in Western Europe are in great demand among students. The universities of Great Britain, Austria, Italy, Germany, and France guarantee their graduates a first-class education and prestigious diplomas. Ukraine needs to cooperate with European countries to integrate into the European community. For us, this is, first of all, a new philosophy of educational activity, new principles of organizing the educational process, a new type of relationship between teacher and student, new technologies of knowledge acquisition, and complete transparency of the educational process.

The graduation thesis consists of an introduction, two chapters, conclusions, two tables, two figures, and a list of used sources, which includes 42 names. The main content of the work is laid out on 70 pages. The total volume of work is 78 pages.

Key words: higher education, modernization, higher school, European integration, improvement.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливість освіти для окремих людей і для суспільства в цілому безсумнівна. Тому право особи на її отримання відноситься до основних конституційних прав. Так, стаття 53 Конституції України гарантує непорушність права на освіту, обов'язковість повної загальної середньої освіти та забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої освіти, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, а також різноманітних форми навчання. Також на законодавчому рівні закріплено, що освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави, заснованого на принципах гуманізму, демократії, національної свідомості та взаємоповаги між націями і народами.

Метою освіти, як в минулому так і сьогодні є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення рівня освіченості народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими спеціалістами.

Відомо, що Україна підписала Болонську декларацію чим визнала необхідність впровадження загальних вимог, критеріїв і стандартів у систему вищої освіти. Болонський процес передбачає, з одного боку, формування спільноти провідних європейських університетів за принципами, а з іншого боку, об'єднання національних освітніх і наукових систем у єдиний європейський простір.

Співпраця сучасних університетів спрямована на консолідацію зусиль науковців та освітян для значного підвищення конкурентоспроможності європейської науки та вищої освіти та її ролі в розвитку та зміцненні стабільних, процвітаючих і демократичних суспільств. У Болонській

декларації зазначено, що «Європа знань» тепер є загально визнаним пріоритетом соціального та людського розвитку. Це ключ до розширення можливостей та інтелектуального збагачення європейців, оскільки саме така Європа може надати їм необхідні знання, щоб належним чином реагувати на виклики нового тисячоліття, визнавати спільні цінності та належати до єдиної культурної групи.

Приєднання України до Болонського процесу в суспільстві сприйняли по-різному – політики здебільшого в ентузіазмі, бюрократи чи службовці відразу взялися за розробку методичних рекомендацій, керівники вишів задавали питання про автономію університетів, студенти яскраво думали про її скасування сесії, іспити, факультатив.

У громадськості склалося враження, що ключовим пунктом Болонських завдань є уніфікація вищої освіти, утиск національних інтересів. Тому і в педагогів, і в суспільстві склалося упереджене ставлення до реформування галузі, що може негативно вплинути на реалізацію справжнього змісту політики інтеграції України в європейський освітній простір. Потрібна значна просвітницька робота на місці.

Але проаналізована література не містить в необхідній мірі всі аспекти напрямку дослідження. Тому для більш детального аналізу окресленого проблемного напрямку дослідження нами була вибрана дана тема роботи.

Об'єкт дослідження: інтеграція вищої освіти України в європейський освітній простір.

Предмет дослідження: особливості модернізації вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір.

Метою дослідження є дослідити модернізацію вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір.

У відповідності з поставленою метою визначені **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати міжнародне співробітництво та особливості інтеграції України у європейський освітній простір.

2. Здійснити порівняльний аналіз вищої освіти України з країнами Європи.

3. Розкрити сутність та пріоритетні напрями розвитку вищої освіти України.

4. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити якість вищої школи України в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження в роботі використані такі: пошуковий по наявній методичній та науковій літературі із аналізом знайденого матеріалу, порівняння, класифікація, проектування, теоретичне моделювання, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, систематизація, абстрагування та конкретизація, уявний експеримент, спостереження, аналіз документації та результатів діяльності дослідників з проблеми проведеного дослідження та експертна оцінка і практичний експеримент.

Експериментальна база дослідження:

47 студентів

32 студенти Національного Університету «Львівська Політехніка», кафедра Прикладної Лінгвістики.

15 студентів Львівського Національного Університету ім. Івана Франка, кафедра Прикладного ґрунтознавства та оцінки земель.

Теоретична значущість дослідження полягає у тому що результати магістерської роботи можуть бути використані у розробці рекомендації щодо покращення якості освіти України в умовах євроінтеграції. Також в розробці дисциплін, методик, спецкурсів, спецсеминарів, тренінгів тощо.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблені рекомендації щодо забезпечення якості освіти можуть бути використані в адміністрацією та педагогами закладів освіти у навчально-виховній роботі, а також взяті до уваги для підвищення педагогічної кваліфікації та майстерності.

Апробація результатів дослідження.

Участь в XX Всеукраїнській студентській науковій конференції «Актуальні питання в освіті України» з тезами на тему «Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі української вищої освіти»

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 42 найменування. Основний зміст роботи викладено на 70 сторінках. Загальний обсяг роботи – 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

1.1. Міжнародне співробітництво та євроінтеграція у галузі вищої освіти

Одним з основних моментів у формуванні особистості, її соціалізації, становленні повноцінним членом суспільства є виховний процес. У більш широкому сенсі освіта визначається як процес і результат оволодіння систематичними знаннями і навичками.

Поняття освіти дуже складне і багатогранне. Існує багато визначень цього поняття. Згідно з педагогічним енциклопедичним словником, вища професійна освіта – це рівень кваліфікації з предмету, отриманий у вищих навчальних закладах (університетах) на основі повної середньої освіти, формально підтвердженого дипломом про закінчення. Знову ж таки, більш повне визначення дається психолого-педагогічним словником ВНЗ:

- освіта, зміст якої спрямований на навчання працівників складним видам робіт, виконання функцій управління технологічними системами і групами людей, а також на підготовку кваліфікованих викладачів і дослідників;

- рівень освіти, здобутої на основі середньої освіти у вищих навчальних закладах та підтвердженої офіційно визнаними документами (дипломами, свідоцтвом тощо).

Вища освіта – це рівень підготовки висококваліфікованих кадрів, що володіють знаннями і практичним досвідом з досліджуваного профілю підготовки в різних дисциплінах: промисловості, економіці, юриспруденції, соціальній сфері [4, с. 149].

Вищий навчальний заклад (університет) – освітній заклад, що має статус юридичної особи, що пропонує вищу професійну освіту, випускає висококваліфікованих фахівців і здійснює наукову діяльність.

Вища освіта є результатом оволодіння таким поєднанням систематизованих знань і навичок, яке дозволяє фахівцеві самостійно вирішувати дослідницькі та практичні завдання, а також творчо використовувати і розвивати досягнення культури, науки і техніки. Особливістю вищої освіти є пряма взаємодія освіти і наукової діяльності, викладання навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до сучасних досягнень науки і практики, і підвищення вимог до соціальної, громадянської та ділової підготовки випускників.

Відповідно до сучасного українського законодавства існує три рівні вищої освіти:

- вища освіта – ступінь бакалавра;
- вища освіта – спеціальність, ступінь магістра;
- вища освіта – підготовка висококваліфікованих кадрів [14].

Ступінь бакалавра – це закінчена вища освіта. Кандидати на здобуття ступеня бакалавра можуть бути володарями загальної або середньої професійної освіти. Навчання триває 4 роки і включає в себе базову загальну освіту. Щоб вступити до Університету, ви повинні написати заяву в приймальну комісію навчального закладу і надати паспорт і свідоцтво або диплом про закінчення школи або коледжу, а також результати іспитів. Після закінчення програми бакалаврату студенти захищають свої дипломні роботи. За його результатами присуджується ступінь бакалавра з присвоєнням кваліфікації. Документ дає право працювати за фахом або продовжити навчання в магістратурі [20, с. 18].

Спеціальність – на відміну від програм бакалаврату, спеціальні програми орієнтують студентів на практичну роботу в промисловості в обраному напрямку. Вони отримують середню загальну або середню професійну освіту. Щоб вступити до університету, ви повинні написати заяву в приймальну

комісію навчального закладу і надати паспорт і свідоцтво або диплом про закінчення школи або коледжу, а також результати іспитів. Навчання триває не менше 5 років. За результатами складання іспитів і захисту дисертації видається диплом спеціаліста із зазначенням присвоєної кваліфікації. Випускники спеціальності мають право на професійну діяльність і можуть продовжити навчання в магістратурі або аспірантурі.

Ступінь магістра – дозволяє поглибити спеціалізацію в обраному напрямку. Бакалаври та спеціалісти можуть подати заявку на здобуття ступеня магістра. Навчання триває не менше двох років і призначене для підготовки студента до дослідницької діяльності. Випускники захищають свою дисертацію (магістерську дисертацію), в результаті чого видається ступінь магістра та присуджується ступінь магістра. Аспіранти мають право на професійну діяльність і можуть продовжити навчання в аспірантурі.

Аспірантура – це форма підготовки наукових і педагогічних кадрів. Аспіранти або недавні випускники можуть вступити до аспірантури. Освіта включає в себе педагогічну частину, педагогічну діяльність, практику, дослідницьку роботу. Аспіранти обирають науковий напрям, тему дослідження для своєї дисертації [1, с. 15].

За результатами захисту дисертації присуджується вчений ступінь кандидата наук–перший ступінь, що офіційно підтверджує статус вченого. Кандидатам наук присвоюється звання доктора наук (другий ступінь, що підтверджує статус вченого), яке присвоюється за результатами захисту докторської дисертації.

Вищий навчальний заклад у своїй діяльності ставить не тільки освітні, а й освітні цілі, засновані на пріоритеті загальнолюдських і моральних цінностей. Університет зобов'язаний сприяти розвитку соціально-педагогічної складової освітнього процесу, включаючи розвиток студентського самоврядування, залучення студентів до роботи громадських організацій, спортивних і творчих гуртків, наукових студентських товариств.

Основні цілі вищої освіти:

- задоволення потреб особистості в інтелектуальному, культурному і моральному розвитку шляхом отримання вищої і (або) післявузівської професійної освіти;

- розвиток науки і мистецтва за допомогою наукових досліджень і творчої діяльності наукових і педагогічних працівників і студентів, використання отриманих результатів в освітньому процесі;

- навчання, перепідготовка і підвищення кваліфікації співробітників з вищою освітою і науково-педагогічних працівників з більш високою кваліфікацією;

- формування громадянства студентів, вміння працювати і жити в умовах сучасної цивілізації і демократії;

- збереження та просування моральних, культурних та наукових цінностей суспільства;

- поширення знань серед населення, підвищення освітнього та культурного рівня [11, с. 73].

Вища освіта функціонує як соціальний інститут у системі суспільства. Отже, його функції повинні враховуватися як в прямому, так і в непрямому впливі на всі аспекти розвитку особистості і суспільства. Більше того, виявляється, що оскільки ці функції в кінцевому підсумку відображаються в діяльності людини, соціальних групах, класах та класах, ефективність функцій вищої освіти може бути оцінена лише на основі аналізу цієї діяльності.

Очевидно, що доцільно зосередитися на наступних функціях вищої освіти:

- підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних забезпечити науково – технічний прогрес. В іншому випадку ми можемо назвати цю освітню функцію, яка включає розвиток особистості;

- наукова функція: розвиток науки і мистецтва, створення нових знань;

- підвищення кваліфікації, перепідготовка спеціалістів;

- вища освіта є одним з факторів формування високої політичної культури і активності особистості, а також фактором формування особистої свободи. Вища освіта забезпечує активну життєву позицію особистості;

- нарешті, система вищої освіти є одним з найважливіших каналів духовного становлення суспільства, яке в кінцевому підсумку ґрунтується на всебічному розвитку особистості.

Розвиток особистості фахівця відбувається безперервно, тому міра складності носить мобільний характер. Ймовірно, існують певні конкретні історичні рівні всебічного розвитку особистості.

Освіта, як і будь-яка інша діяльність, базується на певних принципах. Принципи навчання включають в себе:

- демократія, свобода та плюралізм у сфері освіти (рівність членів суспільства перед освітою, тобто її доступність);

- гуманізм і пріоритет загальнолюдських цінностей в навчально-виховному процесі (смісловий акцент в освіті зміщується з розвитку зовнішнього, спрямованого на зовнішній світ, що має на увазі його підпорядкування і споживання, на внутрішній розвиток, розвиток самої людини, його вищих духовних потреб [13, с. 189]).

Гуманізація освіти – це принцип і об'єктивна тенденція, спрямована на створення умов для реалізації "людської" функції освіти, подолання відчуження людини від справжніх загальнолюдських цінностей, припущеннями яких є гуманістична спрямованість пізнавальних цілей і засобів всіх дисциплін, розкриття антропоморфної спрямованості освіти. Гуманізація освіти – це принцип і об'єктивна тенденція, спрямована на створення умов для реалізації "людської" функції освіти, подолання відчуження людини від справжніх загальнолюдських цінностей, припущеннями яких є пізнавальних цілей і засобів всіх дисциплін, розкриття антропоморфного природи їх концептуального апарату.

Проблеми модернізації системи вищої освіти в Україні в більшості випадків викликані економічним дисбалансом в державі, постійними

політичними кризами, нездатністю органів державної влади вчасно приймати ефективні управлінські рішення, реагувати на зміни в суспільстві з метою адаптації системи вищої освіти до сучасних вимог.

Освіта як складова соціально-економічного розвитку покликана перетворитися в привабливу і відкриту для інвестицій сферу. Водночас Ланка освіти потребує постійного вдосконалення, що забезпечує наближення підготовки кадрів до потреб економіки. Адже зараз, як свідчать матеріали соціологічних досліджень, майже третина тих, хто має вищу освіту, займаються роботою, яка не відповідає профілю їхньої освіти.

Основними учасниками освітнього процесу є вихованці, учні, курсанти, слухачі та інші особи, які здобувають освіту за різними її рівнями та формою. Так, у 2017–2018 рр. освіту здобували 1 335 тис дітей у 15 433 закладах дошкільної освіти, 3 911 тис школярів у 16 176 закладах загальної середньої освіти, 269 тис осіб у 756 закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Протягом останніх п'яти років спостерігається стабілізація кількості учнів і студентів, незважаючи на загальну негативну демографічну динаміку в Україні (за роки незалежності чисельність дитячого населення зменшилася майже вдвічі) [4, с. 149].

Так, поступово збільшується кількість дітей у закладах дошкільної освіти – з 1 294 891 дитини у 2014 р. до 1 335 000 дітей у 2018 р. (зростання на 3,1%), а також у закладах загальної середньої освіти – із 3 757 063 осіб у 2014 р. до 3 911 848 осіб у 2018 р. (зростання на 4,1%). Слід відзначити поліпшення механізму зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти (відповідний Порядок затверджено Наказом МОН від 16.04.2018 № 367) [8].

У Законі України «Про вищу освіту» міжнародна співпраця розглядається як інструмент державної політики, що забезпечує впровадження в українській освітній системі європейських норм і стандартів. Держава сприяє міжнародному співробітництву в галузі вищої освіти і здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного

співробітництва у галузі вищої освіти в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів і угод та створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності. Починаючи з 1995 р. Україна активно співпрацює з науково-освітніми структурами, представництвами ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу та міжнародними освітніми асоціаціями [19, с. 82].

Україна – повноправний член із 16 липня 1994 р. на підставі Указу Президента України від 04 травня 1994 р. «Про затвердження Угоди про створення Українського науково-технологічного центру». Україна – повноправний член EUREKA з 09.06.2006 на підставі заяви про членство України в EUREKA (ратифікована Законом України від 01.10.2008 № 610) [10]. Міжнародні проекти за участю України наведено в табл. 1.

Перелічимо основні європейські програми та ініціативи у сфері освіти і навчання, що мають міжнародний вимір: «Темпус», «Еразмус Мундус», «Жан Моне», «Молодь у дії» та ін. Вони є своєрідними інструментами реалізації загальновідомої мети перетворити ЄС на світового лідера в освіті, а європейські університети – на осередки знань та інновацій, що, своєю чергою, сприятиме взаєморозумінню між людьми, активізуватиме міжкультурний діалог. Участь українських вищих навчальних закладів у цих та інших програмах є позитивним явищем, оскільки сприяє побудові конкурентоспроможної освітньої та наукової системи в Україні.

Україна також є країною-партнером Програми міжнародної співпраці ЄС «Еразмус+». «Еразмус+» – це програма ЄС у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту на період 2014 – 2020 рр. Освіта, професійна підготовка, молодь і спорт можуть зробити вагомий внесок у прискорення соціально-економічних змін, у вирішення нагальних проблем, з якими Європа буде стикатися до кінця цього десятиліття, і в підтримку реалізації стратегії «Європа – 2020», спрямованої на розвиток, рівність, підвищення зайнятості та рівня соціальної інтеграції.

Програма «Еразмус+» базується на досягненнях більше ніж 25 років

діяльності європейських програм у сфері освіти, професійної підготовки та молоді, що охоплює як внутрішньо-європейське, так і міжнародне співробітництво. Програма Еразмус+ є результатом інтеграції таких європейських програм, які були реалізовані Комісією в період 2007–2013 рр.: «Навчання впродовж життя», «Молодь у дії», «Еразмус Мундус», Tempus, Alfa, Edulink, програми співпраці з промислово розвиненими країнами у сфері вищої освіти та ін. Програма «Еразмус+» спрямована на вихід за межі цих програм шляхом взаємодії та взаємозбагачення у різних сферах освіти, підготовки і молоді, усуваючи штучні кордони між різними напрямками діяльності та форматами проектів через упровадження нових ідей, залучення нових учасників зі світу праці й громадянського суспільства та стимулювання нових форм співробітництва [12].

Актуальні потреби національної освіти й науки значно перевищують наявні вітчизняні та зарубіжні ресурси її розвитку. Теоретично мобільність є одним із ключових надбань Європейського Союзу у сфері освіти: студенти країн ЄС можуть на будь-якому етапі навчання перевестися до університету іншої країни Спільноти або провести за кордоном кілька семестрів. Про успіхи у цій сфері свідчить і приклад Німеччини: німецькі студенти дедалі частіше їдуть навчатися в інші країни ЄС; за останні десять років кількість німців в університетах інших країн спільноти зростає вдвічі й становить сьогодні понад 115 тис. Проте українцям, які хочуть поїхати на навчання до однієї з країн ЄС, практично доведеться мати справу

Таблиця 1.1.

Міжнародні проекти

Проект	Суть проекту
1	2
Goethe-	У 2013 р. підписано Меморандум про співпрацю з метою підтримки німецької мови в Україні, а також досягнуто домовленості щодо:

Institut	підтримки реформування української системи освіти в галузі викладання іноземних мов; підтримки якості викладання німецької мови в українських навчальних закладах; участі в удосконаленні системи післядипломної педагогічної освіти вчителів німецької мови.
Проект «Підтримка вдосконалення юридичної освіти та розвитку освіти з прав людини в Україні»	Проект розроблено Координатором проектів ОБСЄ. Метою проекту є розвиток юридичної освіти та освіти з прав людини в Україні шляхом створення необхідних передумов для вдосконалення методик та використання сучасних підходів до викладання правничих дисциплін.
ОЕСР	Із 7 жовтня 2014 р. діє Меморандум взаєморозуміння між Урядом України й Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва, а саме: оцінювання ефективності системи освіти згідно з міжнародними критеріями (наприклад, PISA); надання порад щодо поліпшення політики в галузі освіти у пріоритетних сферах; доступу до відповідних міжнародних досліджень та моніторингу для гарантування проінформованих національних реформ; поліпшення національного діалогу у сфері освітньої політики.
Корпус миру США	Із 24 травня 2009 р. діє Меморандум про співпрацю у галузі англійської мови економічних і екологічних дисциплін в Україні шляхом залучення кваліфікованих добровольців корпусу миру до освітньої діяльності в Україні та сприяння кращому порозумінню

	між американським та українським народами.
ЄС та НАТО	У Законі України «Про основи національної безпеки» пріоритетами національних інтересів України визначено інтеграцію країни в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в Європейському Союзі, а також інтеграцію в євроатлантичний безпековий простір із метою набуття членства в НАТО, для вдосконалення та поглиблення співпраці щодо інформування школярів, студентів, науковців та широкого загалу про діяльність Альянсу, співпрацю Україна – НАТО, наукові програми та інші заходи, що проводяться під егідою НАТО.
Система ООН	Держава реалізує проект «Асоційовані школи ЮНЕСКО в Україні». Україна імплементує Програму розвитку ООН, включаючи ціль № 2: забезпечення якісної освіти впродовж життя.
Рада Європи	Програма ЄС та Ради Європи «Сприяння освіті у сфері прав людини та демократичного громадянства в країнах Східного партнерства» є регіональним проектом для країн Східного партнерства. Програма сприяє обміну досвідом між партнерськими країнами, включаючи формальну та неформальну освіту в державах Східного партнерства. Мета програми — підтримка інтеграції та подальшого розвитку освіти для демократичного громадянства й освіти в галузі прав людини в національних системах освіти (включаючи шкільні навчальні плани) у країнах Східного партнерства. Країни-учасниці: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна.

DAAD	<p>Протягом 14 років Україна бере активну участь у програмах Німецької служби академічних обмінів (DAAD), яка забезпечує мобільність студентів, аспірантів і викладачів й надає можливість талановитій молоді усього світу пройти наукове стажування або підвищити кваліфікацію у Німеччині. Програми: класичні програми стипендій; програма університету Віадрина; спеціальні програми; підтримка спеціальних курсів із німецької мови; програма лекторів; коротко- та довгострокові доцентури (Kurzzeit — und Langzeitdozenturen); гостьові доцентури (Gastdozenturen); підтримка міжвузівського партнерства; підтримка партнерства між інститутами германістики; підтримка англомовних курсів.</p>
ЕUROPEAN TRAINING FOUNDATION	<p>ETF – агенція Європейського Союзу, яка допомагає країнам перехідної економіки та країнам, що розвиваються, у розвитку їхнього людського потенціалу через реформу систем освіти, зокрема професійно-технічної, в контексті зовнішньої політики Європейського Союзу. Організація базується у Туріні (Італія) і діє з 1994 р.</p>
Британська Рада	<p>8 грудня 2015 р. був підписаний Меморандум, який ґрунтується на існуючому співробітництві Учасників у галузі освіти та, зокрема, навчання та викладання англійської мови в загальноосвітніх та професійно-технічних і вищих навчальних закладах.</p>

В умовах недостатньої фінансової підтримки також важливо розробити ефективний фінансово-економічний механізм ресурсного забезпечення освітньої діяльності на всіх рівнях освіти, зосередивши ресурси на найбільш пріоритетних напрямках розвитку освіти. Інвестиційна привабливість багато в

чому залежить від економічної незалежності освітніх установ, зниження інвестиційних ризиків вкладень в освітню сферу, забезпечення прозорості фінансово-економічних процесів управління.

У контексті модернізації вищої освіти в Україні значний інтерес представляють висновки європейських експертів щодо реформи вищої освіти в Україні. Що стосується закону Про освіту в Україні, то експертна група європейських експертів дійшла висновку, що існує певна невідповідність між законодавством у галузі освіти та трудовим законодавством, що обмежує ефективність його реалізації [21, с. 9].

Недостатня узгодженість між класифікаціями освітніх та професійних кваліфікацій, з одного боку, та класифікаційною структурою переліку професій, з іншого, негативно позначається на працевлаштуванні випускників вищих навчальних закладів, зокрема зі ступенем бакалавра. Модернізація вищої освіти, яка проводиться в Україні з метою адаптації до Болонським принципам, не буде ефективною для української економіки, якщо збережеться існуючий рівень централізованого контролю за визначенням того, який освітньо-кваліфікаційний рівень є обов'язковим для якої посади.

Гуманізація та інтелектуалізація соціальних відносин є провідною точкою відліку в XXI столітті в суспільстві знань, а знання та інформація мають першорядне значення. Актуальність проблеми обумовлена трансформацією освіти в один з найважливіших соціокультурних факторів інформаційного суспільства. З урахуванням динамічних змін у сучасному глобалізованому світі, які висунули нові вимоги до рівня освіти, професійної підготовки та компетентності фахівців, на національну вищу освіту сьогодні покладено завдання формування сучасної національної еліти, здатної забезпечити відтворення та розвиток інноваційного потенціалу економіки та економіки. Забезпечити демократизацію суспільства. Нормативно-правові документи все більше підкреслюють національні пріоритети в контексті прогресу європейської інтеграції [4, с. 149].

На початку ХХ століття були визначені наступні стратегічні цілі: всебічний розвиток освіти, посилення його впливу на економічне зростання і рівень життя населення, сприяння прискореному розвитку науково-технічного прогресу і, перш за все, фундаментальних досліджень, забезпечення соціальної функції держави за рахунок оптимізації соціальних програм. Вища освіта визнана основою людського розвитку і прогресу суспільства. Це також гарантія індивідуального та соціального розвитку, що створює інтелектуальний, духовний та продуктивний потенціал суспільства.

На жаль, характерною рисою української сучасності є поступова втрата освітнього потенціалу та деінтелектуалізація праці, що виражається в пониженні статусу інтелектуальної праці (насамперед творчої та гуманітарної), еміграції кращих фахівців, руйнуванні наукових шкіл, зниженні рівня освіти населення, трудової та освітньої мотивації, який виражає кризу трудової етики, деформовану структуру зайнятості, занепад морального духу тощо.

Організаційні зміни, спрямовані на розвиток наукових досліджень в Україні в контексті цілей Лісабонської стратегії зі створення європейського дослідницького простору, були позитивно оцінені європейськими експертами. Розвиток наукових досліджень в Україні також було високо оцінено. У той же час було відзначено, що наука на національному рівні страждає від недостатнього фінансування, фрагментації діяльності і розкиданості людських і фінансових ресурсів. Щоб подолати цю ситуацію, необхідно розвивати співпрацю між науково-дослідними інститутами Національної академії наук України та університетами, що мають міцну наукову базу.

Невдоволення студентів українських вузів в основному пов'язане із занадто високою теоретичною спрямованістю навчальних курсів, недостатніми можливостями для розвитку практичних навичок, обмеженим вибором навчальних дисциплін, застарілими дидактичними методами викладання, недостатньою матеріально-ресурсною базою навчального процесу, відсутністю фінансової підтримки програм навчання за кордоном.

На думку європейських експертів, сектор вищої освіти в Україні потребує інвестицій для покращення умов навчальної та дослідницької діяльності, реконструкції навчальних корпусів та гуртожитків, майстерень, будівель для практичних занять та лабораторій, підручників, обладнання та інструментів.

Освіта є однією з найголовніших складових загальнолюдських цінностей. На сучасному етапі в Україні активно відбувається процес інтеграції національної системи вищої освіти в європейський і світовий освітній простір, здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» метою діяльності закладів вищої освіти є підготовка «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [2, с. 9].

Основним змістом освітньої діяльності Університету в сучасних умовах є формування інноваційного освітнього середовища, впровадження новітніх технологій в освітній процес, підвищення якості професійної освіти, забезпечення її мобільності, привабливості, конкурентоспроможності на ринку праці.

В сучасних умовах розвитку Європи простежується тенденція до інтеграції систем вищої освіти різних країн. Останнє зумовлене реальними змінами, що відбуваються на теренах Європейського освітнього простору, проблемами глобалізації, становленням інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринку праці, між культурних обмінів та ін..

Освіта є одним з оптимальних і інтенсивних способів для людини увійти в світ науки і культури. Саме в процесі виховання людина освоює культурні цінності. Зміст освіти витягується і постійно поповнюється з культурної спадщини різних країн і народів, з різних галузей постійно розвивається науки, а також з людського життя і практики. Світ сьогодні об'єднує зусилля в галузі

освіти, прагнучи навчити громадянина світу і всієї планети. Інтенсивно розвивається світовий освітній простір. Тому світова спільнота висуває вимоги до формування глобальної стратегії людської освіти (незалежно від місця і країни проживання, типу і рівня освіти) [6, с. 50].

Прагнення України знайти гідне місце серед європейських країн, зробити власні здобутки культурного і духовного життя складовою частиною загальноєвропейської спадщини зумовлює входження вітчизняної освіти до європейського освітнього простору. У цьому контексті важливим є вивчення досвіду французької вищої школи, яка функціонує в контексті сучасних євроінтеграційних процесів, зберігаючи при цьому національну ідентичність.

Таким чином, одним із ключових завдань модернізації вищої освіти є забезпечення її якості, побудова ефективної освітньої системи вищих навчальних закладів з ефективною економікою та управлінням, яка відповідає б як вимогам сучасного життя, потребам розвитку країни, суспільства, держави, так і потреби та інтереси особистості. У той же час необхідно чітко враховувати ще одну фундаментальну задачу модернізації, яка продиктована вступом вищої освіти в принципово новий етап свого розвитку – впровадження ефективної економічної політики в сфері освіти [34, с. 57].

На сучасному етапі розвитку суспільства вища освіта стає не тільки найважливішою соціальною сферою, а й, в прямому сенсі цього слова, найважливішою галуззю економіки. Вона грає все більш важливу роль в накопиченні і розвитку людського капіталу. Тому перспективи зростання добробуту нашої країни пов'язані з підвищенням значущості української освіти.

1.2. Порівняльний аналіз вищої освіти України з країнами ЄС

Система освіти, як і культура її народу, являє собою унікальне явище, незрівнянно більш складне, ніж інші системи (транспорт, зв'язок, безпека), оскільки воно глибоко пов'язане з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасності. Враховуючи це, освіта та її організація мають свої особливості в кожній країні. Однак найбільш потужними ініціаторами змін в системі освіти є не її власні труднощі (системні фактори), а ті, які знаходяться поза нею, перш за все, пріоритети і вимоги до освіти і виховання, викликані включенням цієї країни в загальний рух світової спільноти в майбутньому, зміни у виробництві, культурі і поведінці [36].

Отже, при реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурного розмаїття національних систем освіти, а з іншого боку, завдання поліпшення міжнародного співробітництва, мобільності, працевлаштування студентів на європейському або міжнародному просторі та міжнародної конкурентоспроможності вищих навчальних закладів беруться до уваги.

Сфера освіти – це галузь, результати якої, як правило, відображаються тільки в довгостроковій перспективі, і вплив якої на людину і суспільство важко піддається кількісній оцінці. Рівень освіти можна розглядати як один з найважливіших показників стану економіки країни. Сфера освіти є основним фактором розвитку і зміцнення інтелектуального потенціалу суспільства, його незалежності і конкурентоспроможності, одним з найважливіших умов самореалізації особистості, яке відіграє значну роль у сучасних процесах інтелектуалізації праці, одночасно підвищуючи вимоги суспільного виробництва до якості праці, рівня загальної освіти [7].

Сфера освіти є основним фактором розвитку і зміцнення інтелектуального потенціалу суспільства, його незалежності і конкурентоспроможності, одним з найважливіших умов самореалізації особистості, відіграють значну роль у сучасних процесах інтелектуалізації

праці, одночасно підвищуючи вимоги суспільного виробництва до якості праці, рівнем загальної освіти. і підвищення професійної підготовки працівників. Крім того, продукт освітньої сфери пов'язаний з культурним рівнем його споживача: чим він вищий, тим сильніше виражається потреба в придбанні нових знань, умінь і навичок [10, с. 22].

Європейська освіта – це динамічна сфера, в якій її якості, такі як сучасність та мобільність, стоять на першому місці. Це стосується не лише вищої освіти, а й середньої освіти. Практична більшість країн Європейського Союзу прагнуть покращити якість послуг у цій галузі і в цьому контексті докладають усіх зусиль для популяризації своєї системи вищої освіти.

Болонська система освіти була розроблена в кінці минулого століття як відповідь на виклик глобалізації в сфері освіти. Загальний економічний, фінансовий і політичний простір Європи, що склалося в той час, вимагало єдності в сфері освіти.

Європейський простір вищої освіти – це єдиний європейський освітній простір усіх країн, що беруть участь у Болонському процесі вищої освіти. Він був заснований у березні 2010 року під час Конференції міністрів освіти Європи у Будапешті та Відні.

Основною метою Болонського процесу з моменту його створення в 1999 році ЕНР було зближення, гармонізація та узгодженість систем вищої освіти в Європі. У період з 1999 по 2010 рік усі зусилля членів Болонського процесу були спрямовані на створення європейського простору вищої освіти, який став реальністю після підписання декларації на конференції Будапешт-Відень у березні 2010 року, одночасно з десятою річницею Болонського процесу.процесс3.

Рішення про участь у добровільному процесі щодо створення європейського простору вищої освіти було офіційно оформлено в Болоньї представниками 29 країн. На сьогоднішній день в цьому процесі беруть участь 47 країн-учасниць з 49 країн, які ратифікували Європейську культурну Конвенцію Ради Європи (1954 р.). На сьогоднішній день в цьому процесі

беруть участь 47 країн-учасниць з 49 країн, які ратифікували Європейську угоду про культуру Ради Європи (1954 р.). Болонський процес відкритий для інших країн⁴.

У 1998 році міністри освіти чотирьох європейських країн (Франції, Німеччини, Великобританії та Італії), які були присутні на святкуванні 800-річчя Паризького університету, погодилися з тим, що сегментація європейської вищої освіти в Європі перешкоджає розвитку науки та освіти. Вони підписали сорбоннську декларацію. Метою декларації є створення загальних положень для стандартизації європейського простору вищої освіти, в яких мобільність повинна заохочуватися як для студентів, так і для випускників, а також для розвитку людських ресурсів. Крім того, необхідно було забезпечити відповідність кваліфікації сучасним вимогам ринку праці [8].

Цілі сорбонської декларації були підтвержені підписанням Болонської декларації в 1999 році, в якій 29 країн висловили готовність взяти на себе зобов'язання щодо підвищення конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти та наголосили на необхідності збереження незалежності та незалежності всіх вищих навчальних закладів. Усі положення Болонської декларації були викладені як заходи процесу добровільного затвердження, а не як суворі юридичні зобов'язання⁵.

Болонський процес зі створення єдиного європейського простору вищої освіти. Це яскравий прояв інтеграційних тенденцій, які інтенсивно розвивалися в цій частині світу в останні роки. Європа все більше відчуває себе єдиним цілим: створено спільний економічний простір, відкриті кордони, введена єдина валюта і створений загальноєвропейський ринок праці. У цих умовах різноманітність систем вищої освіти та нерівність у розподілених кваліфікаціях перешкоджають мобільності кваліфікованої робочої сили

Метою Болонської декларації є створення європейського простору вищої освіти, а також активізація європейської системи вищої освіти в глобальному масштабі.

Одним з важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання випускників повинні бути застосовні і використовуватися на благо як населення їх країни, так і інших європейських країн. Академічні ступені та інші кваліфікації повинні бути затребувані на європейському ринку праці, професійне визнання кваліфікацій має бути спрощено і полегшено. Для визнання кваліфікацій, що присуджуються певним університетом, планується повсюдно використовувати додатки до диплома, рекомендовані ЮНЕСКО [8].

Чітка уніфікація студентських документів, що підтверджують рівень і якість отриманих знань, для порівняння вищої освіти в різних країнах. Такі заходи мають забезпечити працевлаштування європейських громадян з вищою освітою та міжнародну конкурентоспроможність європейської вищої освіти:

- Заява видається за бажанням студента безкоштовно;
- Заява заповнюється мовою країни базового університету та однією з найпоширеніших європейських мов (зазвичай англійською).;
- заявка повинна мати строго регламентовану форму і складатися з восьми розділів.

Дворівнева система вищої освіти. Базова та післядипломна підготовка (ступінь бакалавра та магістра). Перший цикл триває не менше трьох років. Другий повинен призвести до здобуття ступеня магістра або доктора філософії.

Надмірно завищений перелік спеціальностей і спеціалізацій став великою проблемою в багатьох країнах, як в Європі, так і в Україні. Існують також значні відмінності між вченими ступенями, отриманими в університетах та академіях. Для забезпечення стандартизації ступенів і спеціалізацій планується перейти на дворівневу систему освітньо-кваліфікаційних рівнів: бакалавр і магістр [15, с. 18].

Бакалавр – це фахівець, який може працювати за фахом або продовжити свою освіту, отримавши другу вищу освіту – ступінь магістра. Ступінь магістра має на увазі більш глибокі фундаментальні знання студента і орієнтує

його на наукову кар'єру. Навчання в першому циклі має становити 3-4 роки, у другому - 1-2 роки. Післядипломна освіта здійснюється в докторантурі, що дає можливість отримати докторський ступінь після 7-8 років навчання. У країнах, що беруть участь у Болонському процесі, має бути один докторський ступінь, наприклад, доктор філософії у відповідних галузях знань – природничих науках, соціально-гуманітарних науках, економіці та інших.

Створення кредитної системи в рамках Європейської системи кредитних переказів (ECTS). Кредити – це умовні одиниці, в яких визначається обсяг освіти. Кожен такий блок має певну кількість освоєних понять, зв'язків між поняттями, набутих навичок, тобто загальну трудомісткість набутих знань і умінь, включаючи самостійну роботу студентів і здачу ними проміжних і випускних іспитів, інші види навчальної роботи [17, с. 19-20].

Щоб отримати європейський ступінь бакалавра, вам потрібно накопичити 180-240 годин кредитів, а ступінь магістра - Додаткові 60-120 годин. Саме кредитна система розглядається як засіб підвищення мобільності студентів при переході з одного навчального плану на інший, включаючи програми післядипломної освіти. ECTS стане багатоцільовим інструментом визнання та мобільності студентів, засобом реформування навчальних програм, а також засобом передачі кредитів вищим навчальним закладам в інших країнах.

Накопичувальна кредитна система дозволяє враховувати всі досягнення студента, не тільки навчальне навантаження, але і його участь в наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах і. у деяких країнах в якості умови для зарахування встановлюється наступна вимога: академічне навантаження повинна включати 50% або більше самостійної роботи студента. Завдяки накопичувальній системі кредитів студент зможе вступити до університету в одній країні і отримати вищу освіту в іншій; змінити вуз або обрану спеціальність в процесі навчання; закінчить навчання на будь-якому етапі, отримайте ступінь бакалавра або магістра [4, с. 149].

Коротка інформація про академічні кредити:

- академічний залік – це одиниця трудомісткості академічної роботи студента;

- за семестр нараховується рівно 30 академічних кредитів;

- на навчальний рік передбачено рівно 60 академічних кредитів;

Щоб отримати ступінь бакалавра, вам потрібно набрати щонайменше 180 кредитів (три роки навчання) або принаймні 240 кредитів (чотири роки навчання).

Щоб отримати ступінь магістра, студент повинен, як правило, набрати в цілому не менше 300 кредитів (п'ять років навчання).

Кількість кредитів з дисципліни не може бути дробовим (як виняток допускається 0,5 кредиту), так як при підрахунку кредитів за семестр має бути вказано число 30.

Кредити нараховуються після успішного проходження (позитивної оцінки) підсумкового тесту з дисципліни (іспит, залік, залікова робота).

Кількість кредитів, нарахованих за дисципліною, не залежить від оцінки.

Відвідуваність студентом аудиторних занять враховується на розсуд університету, але не гарантує нарахування кредитів [19, с. 82].

При розрахунку кредитів трудомісткість включає аудиторне навантаження ("контактні години" за європейською термінологією), самостійну роботу студента, есе, курсові роботи та тези, написання магістерських та докторських дисертацій, стажування, підготовку до іспитів, складання іспитів тощо) [25, с.11].

Співвідношення кількості аудиторних годин і годин самостійної роботи централізовано не регулюється. Рекомендується використовувати єдину європейську шестибальну рейтингову систему:

- А – " відмінно "(10-відсотковий бал);
- В – " дуже добре" (25-відсотковий бал);
- С – " добре "(30-відсотковий бал);
- D – "задовільно" (25-відсотковий бал);
- E – "посередній" (10-відсотковий бал).

- F (FX) – "незадовільно".

Основні цілі Болонського процесу:

- створення європейського простору вищої освіти як ключового напрямку для розвитку мобільності громадян з можливістю працевлаштування;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального, науково-технічного потенціалу Європи;
- підвищення престижу європейської вищої школи у світі;
- забезпечення конкурентоспроможності європейських університетів з іншими освітніми системами в боротьбі за студентів, гроші, вплив;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності національних систем вищої освіти;
- підвищення якості освіти [35, с. 61].

Країни приєднуються до Болонського процесу на добровільній основі шляхом підписання відповідної декларації. У той же час вони беруть на себе певні зобов'язання, деякі з яких обмежені за часом. З 2005 року розпочати видачу безкоштовно всім випускникам університетів країн-учасниць Болонського процесу європейських заяв єдиного зразка на здобуття ступенів бакалавра та магістра. До 2010 року реформувати національні системи освіти відповідно до основних положень Болонської декларації.

Німецька система вищої освіти включає в себе понад 250 університетів. Він базується на університетах (70 у старих та 28 у нових землях) та спеціалізованих (професійних) університетах (113 у старих землях і поки що лише 15 у нових). Поряд з ними є педагогічні, богословські університети, вищі школи менеджменту, мистецтв. Німецькі університети переважно належать державі; лише за останні роки було створено кілька приватних університетів. Університетська освіта спрямована на підготовку всебічно розвинутого професіонала з широким кругозором.

Спеціальні (професійні) університети мають велике значення в підготовці фахівців. Вони випускають більше 70% німецьких інженерів, до

половини фахівців в області інформатики, в області організації виробництва. Ці університети відрізняються скороченим циклом навчання, включають теоретичну підготовку протягом трьох років і рік практичної роботи. Навчання в них максимально наближене до практики, всі викладачі обов'язково мають професійний досвід і тісні зв'язки з промисловими фірмами. Завдяки прискореному курсу навчання та нижчій вартості навчання порівняно з університетами, спеціальні університети заслуговують на значну увагу з точки зору можливості запозичення позитивного досвіду [41, с. 45].

Навчання в університетах триває 4 роки. Виняток становить медичне, більш тривалий і вищу педагогічну (3 роки) освіту. Після навчання очікується стажування (18 місяців), а після цього – здача іспитів і отримання дипломів. Більше половини студентів навчаються в університетах гуманітарного профіля.

Система обліку успішності студентів вимірюється в годинах за семестр на тиждень. За 4 роки публікується 150-160 семестрових годин. Облік успішності здійснюється за допомогою іспитів, умовою допуску до яких є виконання декількох письмових контрольних робіт.

В університетах практикуються такі форми занять: лекції, вправи, просемінари, семінари, оберсемінари, лабораторні. У нашому розумінні курсових робіт і дипломних робіт не існує.

У Німеччині існує одна академічна ступінь – доктор наук, яка присуджується після захисту і повної публікації дисертації в навчальному закладі.

Аналіз динаміки розвитку університетської освіти Франції цього періоду дозволив зробити висновок, що французька вища школа зазнала численних реформ, головною причиною яких, як вважає Л. Шаповалова, – необхідність адаптувати університетське знання до вимог ринку праці.

Сучасна система вищої освіти Франції характеризується різноманітністю вищих навчальних закладів та організацією в них навчального процесу. На сьогодні в країні налічується 78 університетів, п'ять

з яких є приватними. Загалом у країні є 453 вищі навчальні заклади, які є переважно монодисциплінарними та мають невеликий контингент студентів. Зауважимо, що близько 2/3 усіх студентів країни навчаються у державних університетах, які є великими навчальними закладами з десятком і більше тисяч студентів [3, с. 198].

У Франції сьогодні співіснують три освітні шляхи здобування вищої освіти. Це, насамперед, університети (universities), які є державними багатoproфільними вищими навчальними закладами і надають диверсифіковану загальну університетську і спеціалізовану освіту різних рівнів. Наукові, технологічні і комерційні Великі школи (Grades Écoles) готують фахівців спеціалізованого освітнього вищого рівня. Існують також Вищі спеціалізовані школи, які опікуються підготовкою спеціалістів з різних професійних напрямів навчання [16, с. 122].

Окрім того, французька система вищої освіти передбачає короткотермінове і довготермінове навчання. Короткотермінове навчання пропонується майбутнім спеціалістам промислового сектора, торгівлі, сфери обслуговування, майбутнім працівникам допоміжного медичного персоналу.

Довготермінове навчання пропонують університети та інші вищі навчальні заклади високого рівня: університети, Великі школи кількох типів, Вищі нормальні школи, школи мистецтва та архітектури та інститути політичних студій.

Варто зазначити, що 82% власників диплому бакалавра обирають цей напрям вищої школи. Університетська освіта Франції передбачає два типи вищої освіти: загальну університетську (фундаментальну, базову) і спеціалізовану. Загалом університетська освіта передбачає підготовку з мистецтва, права, філології, іноземних мов, медицини, гуманітарних та соціальних наук.

Спеціалізована вища освіта – велику кількість секторів, таких як комерція, управління, інформатика та ін. Керівництво вищою освітою у Франції здійснюється міністром національної освіти – *Ministre de l'éducation*

nationale через посередництво ради вищої освіти і наукових досліджень. Звернемося до місця університетської освіти Франції у провідних освітніх рейтингах.

Так, серед десяти кращих країн, університети яких представлені в Академічному рейтингу світових університетів 2016 року (Academic Ranking of World Universities: Statistics) Франція посідає восьме місце Французька вища освіта в контексті євроінтеграційних змін. Проаналізуємо розвиток сучасної вищої освіти Франції: основні тенденції та закономірності у контексті євроінтеграційних процесів [42, с. 80].

Перш за все розглянемо курс французької вищої школи через приєднання до Болонського процесу, зважаючи на критичний аналіз цих його аспектів: як позитивних, так і тих, що мають небажані наслідки. Зауважимо, що уніфікації на всьому європейському просторі підлягають такі освітні параметри:

- ступневість вищої освіти (спів вимірність рівнів і циклів навчання);
- зміст навчання за кожним кваліфікаційним напрямом і рівнем освіти, у структурі якого передбачено загальноєвропейський і національний компоненти;
- оптимальний спосіб організації засвоєння змісту освіти (навчального процесу) з метою забезпечення співвимірності і взаємозарахування – кредитно-модульна та кредитно-трансферна системи;
- наявність єдиних стандартів якості вищої освіти;
- єдині «вимірники» для оцінювання навчальних досягнень і якості кінцевого та проміжних результатів змісту освіти [23, с. 275].

Кожна країна може обирати, виходячи із власних пріоритетів соціально-економічного розвитку та соціальних вимог і потреб. Франція була однією з найперших європейських країн, яка розпочала втілення ідей Болонського процесу в систему вищої освіти.

Зміни, зумовлені принципами Болонського процесу, супроводжувалися прийняттям та ухваленням низки законодавчих актів, серед яких найбільш

відомим є декрет про адаптацію французької освітньої системи до європейської галузі вищої освіти [26, с. 199].

Реформи, що отримали назву проходять без змін у законодавстві, що є безперечним плюсом, вони здійснюються за допомогою урядових декретів і міністерських постанов. Урядом була задекларована автономія вищих навчальних закладів, і всі зміни і перетворення у Франції проходять дещо по-різному, хоча й централізовано.

Італія-одна з країн з найдавнішою культурою і традиціями, що йдуть корінням в глиб століть. Саме ця країна стала батьківщиною епохи Відродження, яка багато в чому визначила вигляд сучасної західної цивілізації. Як уже згадувалося, Леонардо да Вінчі, Галілео Галілей і Джордано Бруно жили, працювали і робили тут свої блискучі відкриття. Тут з'явився найстаріший університет Європи, Болонський університет (заснований в 1088 році). І сьогодні Італія залишається країною, в якій вища освіта має привабливі сторони для іноземних студентів.

В даний час Італійська система освіти знаходиться на етапі реформ в рамках Болонського процесу, спрямованого на створення єдиного загальноєвропейського освітнього простору. Особливо суттєві зміни торкнуться вищої освіти.

Відповідно до нових стандартів в італійських університетах поступово впроваджується Європейська трирівнева модель освіти. Перший рівень, еквівалентний ступеню бакалавра, називається *Corsi di Laurea* і розрахований на три роки навчання. За цей час студенти опановують основні дисципліни в обраній ними галузі та набувають необхідних професійних навичок.

Другий рівень включає програми спеціальної освіти (*Corsi di Laurea Specialistica*), а також програми спеціалізації першого рівня (*Corsi di Specializzazione di 1 livello*) і програми магістратури першого рівня (*Corsi di Master Universitario di 1 livello*). Залежно від програми період навчання може становити два або три роки [29, с. 113].

Окрім традиційного аспірантури із захистом дисертації та присвоєнням наукового ступеня доктора наук, постакадемічна освіта включає спеціалізовані програми та магістерські програми другого рівня. У ряді університетів досі зберігається система 5-річної університетської освіти, запозичена з минулого, яка закінчується присудженням диплома спеціаліста – диплома *universitario*. Міністерство вищої освіти та наукових досліджень (MIUR) здійснює нагляд за діяльністю університетів. У кожній провінції Італії є власне Міністерство освіти, яке стежить за дотриманням державних стандартів в галузі освіти [38].

Для вступу в італійський університет іноземний студент зазвичай повинен скласти іспит за своєю спеціальністю і з італійської мови. Деякі університети дозволяють тим, у кого є сертифікат, що підтверджує їх знання італійської мови на відповідному рівні, не здавати іспит з італійської мови

Наприклад, у Москві, в італійському інституті культури в Москві, ви можете скласти тест з італійської мови CILS, розроблений Сієнським університетом спеціально для іноземних студентів. З чотирьох етапів етап "проходження" вважається як мінімум другим. Італійська система вищої освіти включає університети, інститути та вищі навчальні заклади. З 83 університетів 58 перебувають у державній власності, ще 17 належать до недержавного сектору, але мають державну акредитацію, а два університети спеціально працюють з іноземними студентами. Список доповнюють три політехнічні університети та три коледжі, що спеціалізуються на постакадемічних програмах.

Крім університетів, в Італії є й інші навчальні заклади, в яких ви можете отримати вищу освіту. В основному вони представлені вищими школами, кожна з яких має свій профіль. До них відносяться:

- університети творчого лідерства - коледжі дизайну;
- академії образотворчих мистецтв, консерваторії, а також акредитовані музичні інститути;
- мовні університети (коледжі мовної підготовки);

- технічні коледжі (IFT) і коледжі інтегрованого навчання (FIS).

Існує також ряд спеціалізованих шкіл, які готують фахівців у таких галузях, як Архівознавство, дипломатія, реставраційне мистецтво та вищі військові школи [40, с. 323].

Найстаріший університет Італії був заснований в Болоньї в 1088 році. Сьогодні він називається університет Делі Студі ді Болонья і вважається першим номером в країні з викладання права. У галузі дизайну Європейський інститут дизайну (Istituto Europeo di Design), що базується в Мілані, залишається безперечним лідером на ринку. Вища влада в галузі міжнародного бізнесу, фінансів та менеджменту належить Європейській школі економіки неурядових організацій (ESE) та школі менеджменту Азіендале Бокконі (Scuola di Direzione Aziendale Bocconi School of Management). Університет Салерно (Universita di Salerno) славиться своєю медичною школою [39].

У Римі, столиці держави, п'ять університетів. У найбільшому з них – Ла Сапієнца (Римський університет) - навчається близько 180 тисяч студентів. Чотирнадцять факультетів, 69 технічних шкіл і більше тисячі курсів підвищення кваліфікації представляють широкий спектр спеціальностей і спеціалізацій – Архітектура, Бізнес, право, Інформатика, Інженерія, Фізика, Філологія, Філософія, Соціологія, Географія та інші області.

Великобританія має репутацію країни з бездоганною освітою. І це цілком виправдано. По-перше, саме тут народилася багаторівнева модель освіти, яка зараз швидко поширюється по всьому світу і по праву називається британською. Дипломи і вчені ступені, отримані у Великобританії, безсумнівно, цінуються роботодавцями по всьому світу і служать свого роду "знаком якості" фахівця, який отримав тут освіту. Це країна з багатими історичними традиціями, але в той же час відкрита для інновацій. У країні, де проживає 1% населення світу, публікується 8% всіх наукових робіт [4, с. 149].

Більше 100 Нобелівських премій – це результат діяльності британських вчених, що отримав визнання світового наукового співтовариства. В останні роки особливо активно розвиваються молекулярна біологія, нанотехнології, молекулярна Електроніка та мультимодальні комунікації – галузі знань, які будуть відігравати вирішальну роль у розвитку людської цивілізації в новому тисячолітті. Окрім цих передових галузей розвитку, стандарти класичної освіти в таких галузях, як філософія, історія, література та інші гуманітарні науки, тут все ще високі. Британська Економічна та фінансова освіта широко відома у світі.

Система вищої освіти у Великобританії включає класичні університети, коледжі (Університетські коледжі), політехнічні інститути (політехнічні інститути) та коледжі (коледжі вищої освіти).

Всього їх налічується понад 180, і лівова частка (102) припадає на університети, більшість з яких є державними. Держава залишає розробку освітньої політики на розсуд університету і бере на себе контроль за якістю викладання.

Формально університетом керує канцлер, який призначається королевою і зазвичай є церемоніальною фігурою. Насправді головою адміністрації університету є віце-канцлер або ректор. Керівними органами університетів є Рада і Сенат. Рада є вищим адміністративним органом, який формує викладацький і допоміжний персонал і вирішує фінансові питання. Сенат – це академічний орган. Головою Ради та Сенату є віце-канцлер, який обирається. Також буде обрано склад керівних органів. Останнім часом представники викладачів, студентів і сторонніх організацій, зацікавлених у підготовці фахівців, увійшли в керівні органи на паритетних засадах [18, с. 23].

Досить ефективною для глобальної вищої освіти є тенденція до вдосконалення та розширення "короткої та професіоналізованої" вищої освіти. Мова йде не про аналоги наших технікумів, а про інтенсивне навчання в реальному університеті (часто це спеціальний підрозділ університетів), але на

короткий проміжок часу, до трьох років. При хорошій організації (прикладом можуть служити недавно створені "Університетські інститути" у Франції).

Тенденції до створення всеохоплюючої (уніфікованої) університетської системи разом із розвитком сильного сектору вищої освіти університетському рівні сприяли ширшому тлумаченню поняття "університет", що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо університету континентальної Європи – установа з інтенсивною співпрацею, послідовністю між викладанням, навчанням та успіхом в IT, де велика увага приділяється індивідуальному навчанням. Ця тенденція чітко спостерігається сьогодні в основному в університетах тих країн, які зуміли глибоко зануритися в процес створення інформаційного суспільства [24, с. 155].

До недавнього часу слабо структуровані системи вищої освіти виконували досить обмежене коло завдань зі збереження і зміцнення державних структур країни, проведення наукових і технологічних досліджень з одночасною підготовкою вчених, а також забезпечення економіки висококваліфікованими фахівцями. У більшості країн світу вищі навчальні заклади виконували ці завдання, використовуючи моно- (або малодисциплінарне) навчання.

Якщо вища освіта була загальною, то професійне навчання було перенесено на робоче місце (Японія – класичний приклад). Основні завдання організації вищих навчальних закладів, що мають професійно орієнтовані навчальні програми паралельно з університетським сектором, практично однакові в більшості країн:

- пропонувати професійно орієнтовані та економічно ефективні види освіти для задоволення потреб ринку праці;
- задовольнити потреби зростаючого числа абітурієнтів без істотного збільшення державних витрат на вищу освіту;
- запропонувати, в першу чергу, програми, орієнтовані на викладання, в яких будуть частково використовуватися прикладні дослідження;

- оновити і вдосконалити вже існуючу професійно орієнтовану освіту [27, с. 81].

Поряд зі зростаючою диверсифікацією структур вищої освіти паралельно відбувається диверсифікація ступенів і кваліфікацій, що видаються різними навчальними закладами. Існує традиційна відмінність між структурою ступеня " континентальної Європи "з досить тривалим академічно інтегрованим навчанням та структурою ступеня" англо-американського " університету з короткою тривалістю навчання для отримання першого ступеня та безліччю невеликих студій, частково заснованих на модульній системі. У деяких країнах в національну структуру етапів впроваджуються більш короткі типи етапів циклу (наприклад, в Данії, Фінляндії, Італії та Португалії). В інших країнах така система впроваджується разом з традиційною ступінчастою структурою (наприклад, в Німеччині та Нідерландах) [37].

Існує також безперервна диверсифікація кваліфікацій в неуніверситетському секторі. Для того щоб відповідати вимогам ринку праці в певних професійних областях, було введено велику кількість нових програм бакалаврату, розроблено ряд курсів бакалаврату. Вони можуть бути завершені шляхом отримання національного ступеня з подвійною спеціалізацією. Навчальні заклади неуніверситетського типу, які не мають права на здобуття ступеня магістра, можуть за власним бажанням співпрацювати з іноземними установами, що мають таке право.

Отже, таким чином, ці навчальні заклади можуть пропонувати студентам міжнародні магістерські програми. Вищі навчальні заклади в неуніверситетському секторі не пропонують докторські ступені, але це не означає, що кандидати на докторські програми з неуніверситетського сектору не можуть навчатися в них. У деяких країнах такі кандидати мають можливість одразу отримати доступ до докторської програми (PhD) в університеті (наприклад, Норвегія та Нідерланди) або пройти інші підготовчі курси (наприклад, Австрія та Німеччина) [32, с. 244-245].

У Норвегії кілька навчальних закладів неуніверситетського сектора отримують право проводити дослідницькі студії і присуджувати докторські ступені. Зростаюча диверсифікація, як правило, вважається позитивним явищем для систем вищої освіти як у кожній країні, так і в міжнародному контексті. Але зростаюча диверсифікація стикається з проблемами недостатньої прозорості кваліфікаційних структур конкретної країни і труднощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів і варіацій в змісті кваліфікацій. Вирішення цих проблем стимулює пошук інших інструментів, які сприятимуть розумінню отриманої інформації про кваліфікацію.

В цілому в європейських країнах понад 95% претендентів на обов'язкову базову середню освіту продовжують навчатися за академічними або професійними освітніми програмами в старшій школі, незважаючи на її необов'язковий характер. У 16 європейських країнах Дошкільна освіта (рівень 0 МСКО) різної тривалості також є обов'язковою (Таблиця 2). Зараз в європейських країнах близько 50% претендентів на отримання повної загальної середньої освіти освоюють загальноосвітні програми, інші здобувають освіту за програмами придбання професії [5, с. 233].

Частка претендентів на освіту, які навчаються за загальноосвітніми/академічними програмами, у більшості країн становить 30-70%; найнижчий показник у Чеській Республіці, Фінляндії та Словенії (25-30%), найвищий – в Угорщині (77%) та Ірландії (89%). 13 в Україні більшість учнів (64,8%) після здобуття базової середньої освіти (9 класів) продовжують навчання у середній школі (10-11 класи), закладах професійно-технічної освіти (14,7%) або професійних коледжах і технікумах (19,6%)¹⁴.

У 2019 році лише один відсоток випускників 9 класів не продовжив навчання. Водночас викликає занепокоєння стійка тенденція щорічного зниження числа випускників 9-х класів, які йдуть здобувати професію: за останні чотири роки частка таких учнів знизилася з 38,7 до 34,3%, тобто на 4,4%. Висновок. Порівняльний аналіз вищевказаних показників освіти

показує, що тривалість отримання повної загальної середньої освіти в Україні зараз найнижча в Європі і тільки введення 12-річної загальної середньої освіти фактично дозволить досягти найнижчого показника європейських країн [12, с. 83].

Збереження нинішньої 11-річної школи не дозволить випускникам українських шкіл конкурувати зі своїми однолітками з європейських країн, а українській освіті органічно увійти в європейський і світовий освітній простір. У цьому плані показовий приклад Туреччини, яка, оголосивши про свій намір вступити в ЄС, була змушена змінити освітнє законодавство, збільшивши термін отримання повної загальної середньої освіти до 12 років. Водночас, згідно з Конституцією України, повна загальна середня освіта є обов'язковою, що відповідає кращим європейським зразкам, але створює певні труднощі для держави як у фінансовому, так і в соціальному плані.

На наш погляд, було б доцільно інтерпретувати цю конституційну норму обов'язкової освіти як таку, що держава створює можливості для здобуття повної загальної середньої освіти протягом життя, але не вимагає її обов'язкового здобуття до досягнення 18-річного віку. Адже деякі з випускників 9-го класу мають намір отримати професію, а не загальну середню освіту, і піти працювати [9, с. 101].

Такий підхід позбавить спеціалізовану середню школу від учнів, які в даний час не можуть або не планують освоювати відповідну освітню програму, і скоротить бюджетні витрати на середню спеціальну освіту. У той же час ці випускники 9-го класу можуть отримати професію в установах професійної (ПТУ) освіти за освітніми програмами професійної спрямованості без отримання повної загальної середньої освіти і поповнити ряди тих, хто працює в різних галузях економіки.

Крім того, на наш погляд, необхідно усунути дисбаланс між тими, хто здобуває вищу освіту, і тими, хто здобуває професію на відповідних (четвертому і п'ятому) рівнях освіти і йде працювати.

1.3. Сутність, мета та пріоритетні напрями розвитку вищої освіти України

Сучасна освіта – фундаментальна основа людської життєдіяльності, яка виступає як інтегральна, узагальнююча цінність духовної культури. Поряд з політичною і правовою культурою освіта формує естетичні і моральні риси особистості в нерозривному зв'язку з життям суспільства [4, с. 149].

Метою функціонування соціального інституту освіти в суспільстві є формування інтелектуально-морального потенціалу нації. Ефективність функціонування соціального інституту освіти необхідно вивчати з позицій комплексного підходу, який передбачає облік різноманіття різноякісних суб'єктів освіти і системи їх взаємозв'язків і управління.

Особистість по відношенню до інститутів держави – завжди об'єкт впливу. Довгий час держава практикувало ресурсний підхід до власного населення, управління системою освіти було підпорядковано ідеї виховання працівника, професіонала з мінімальним урахуванням індивідуальності. У той час як на сучасному етапі освіта набуває характеру цілеспрямованої безперервної (протягом всього життя) діяльності особистості, орієнтованої на використання освітньої системи, освітнього середовища з метою самовдосконалення, задоволення індивідуальних освітніх потреб. Формуються суб'єкт-суб'єктні зв'язки між учасниками освітньої діяльності [37].

Розвиток системи вищої професійної освіти України детерміновано світовими тенденціями глобалізації. Соціально-економічні зміни в країні, що відбулися в останні 15 років, привели до внутрішньої кризи освітньої системи. Україна бере активну участь у створенні єдиного міжнародного освітнього простору. Починаючи з 90-х років ХХ ст., в нашій країні здійснюється широка модернізація вітчизняної системи освіти, спрямована на її демократизацію та розвиток «як відкритої державно-суспільної системи».

Соціальна проблема модернізації національного інституту освіти полягає у гармонізації цілей, змісту і способів освітньої діяльності зі зміненими суспільними потребами та умовами.

Упродовж останніх років Україна наполегливо наближається до європейських стандартів. Із метою реалізації стратегічного курсу нашої держави на Євроінтеграцію, забезпечення всебічного входження в європейське політичне, економічне та правове середовище, набуття членства в Європейському Союзі розроблені основні напрями реформування культурно-освітньої, науково-технічної та інших сфер життя держави [33, с. 21].

Нині процес об'єднання Європи також супроводжується формуванням спільного освітнього та наукового простору, «Зони Європейської вищої освіти» в масштабах усього континенту, розробкою єдиних критеріїв і стандартів відповідно Болонської декларації – угоди про стандартизацію підходів до організації навчального процесу й функціонування вищої школи в Європейському Союзі. Участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована не лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а й на збереження кращих традицій, національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан потрібно глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами, та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі [28, с. 67].

Еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства, – вона має розвиватись у гармонійному взаємозв'язку з економічною, соціальною, культурною, політичною та іншими сферами.

Об'єднання вищої школи в європейських країнах назріло досить давно, ще в середині ХХ століття, у зв'язку з тим, що воно стало неконкурентоспроможним порівняно з американським. Спроби вдосконалення європейської освіти за єдиними стандартами почалися з 1957 року, коли було підписано Римську угоду, в якому ставилися принципово нові

завдання: приведення національних законодавств у сфері освіти до загальноєвропейських норм, розширення доступу до вищої освіти, підвищення академічної мобільності студентів та їхньої затребуваності на ринку праці, створення довгострокових систем навчання.

Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференцій міністрів освіти європейських країн (1971, 1976), у Маастрихтському договорі (1992). Надалі під егідою ЄС, Ради Європи впроваджувалися різноманітні програми.

Національна система освіти України років незалежності суттєво відрізняється від освіти радянських часів. Серед основних відмінностей можна зазначити і безперечно позитивні, і, на жаль, такі, що не відповідають вимогам часу, потребам суспільства й інтересам самих споживачів освітніх послуг. Тому сьогодні загальною проблемою постає вибір та обґрунтування доцільних шляхів модернізації освітньої системи, передусім вищої школи. Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як нині. Це завдання стає тим більш актуальним, оскільки традиційна система професійної підготовки кадрів вже не може задовольняти повною мірою потреб національної економіки, науки і культури [4, с. 149].

Наша країна зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції. Для реалізації курсу на інтеграцію до Європейського союзу (ЄС), забезпечення входження України в європейський політичний, економічний і правовий простір Указами Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського союзу. Однак цей шлях включає в себе більш широкий спектр проблем, пов'язаних із глобальними викликами сучасного світу. Мета внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної та політичної стратегії України – забезпечити рівень кращих європейських і світових стандартів якості життя українського суспільства. А це, насамперед, рівень розвитку науки й освіти, які стають визначальними факторами ефективності суспільного виробництва [31, с. 199].

З 2005 р. Україна є повноправним учасником Болонського процесу. Це дало нам можливість долучитися до загальноєвропейської освітньої системи та покращити процеси академічних обмінів. Наша країна історично є європейською державою, тому і розвиток української освіти, науки і культури варто розглядати в контексті європейських цінностей, таких як гуманізм, лібералізм, демократичність, індивідуалізм та особисту свободу кожного [37].

Ці процеси торкаються усіх сфер людського життя. Україна, як важливе геополітичне утворення, що належить до групи європейських країн, є невід'ємною складовою частиною нової системи європейських і глобальних зв'язків. Вона знаходиться у самому центрі Європи, і завдяки цьому є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій. Тому вона безпосередньо є учасником сучасних змін, які характеризуються багатополарністю, глобалізацією та взаємозалежністю [14]. Входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкурентності.

В історії Болонського процесу можна виділити три етапи:

- передісторія: від Великої Хартії Університетів (1988 р) до Болонської декларації;
- початок: Болонська декларація (1999 р);
- розвиток: після Болонської декларації.

Ідеї створення європейського університетського співтовариства та єдиного європейського простору вищої освіти виходять від найстарішого в Італії й у всій Європі Болонського університету. Ще в 1986 році, готуючись до свого 900-річного ювілею, він звернувся до всіх університетів Європи з пропозицією прийняти Велику Хартію Університетів – Magna Charta Universitarum. Ідея була з ентузіазмом підхоплена, і під час ювілейних урочистостей в 1988 році цей документ, що проголошує універсальні і вічні

цінності університетської освіти, а також необхідність тісних зв'язків між ними, був підписаний ректорами 80 вузів.

Поступово процес європейської інтеграції вищої освіти став підніматися з університетського на державний рівень. У 1998 р. в Парижі в стінах знаменитого Сорбонського університету, також під час святкування його ювілею, відбулася нарада міністрів освіти чотирьох країн (Франція, Великобританія, Німеччина, Італія). Підписана ними Сорбонської декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» вперше обґрунтувала стратегічну мету створення зони європейської вищої освіти і прискорила подальший розвиток подій [22, с. 11].

Інтеграція Болонського процесу в систему освіти України принесла безліч змін. Перше і найголовніше – впровадження незалежного тестування для школярів, а також спрощення системи рівнів випускників вузів. Але це тільки ті зміни, які видно для всіх. Насправді Болонський процес змінює дуже багато чого в українській освіті.

Болонський процес був започаткований 19 червня 1999 р. в м. Болонья (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, що отримав назву «Болонська декларація». Цим актом більшість європейських країн-учасниць Болонського процесу проголосили створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти єдині умови визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що має, на думку ідеологів Болонського процесу, значно підвищити конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг.

У Болонській декларації висувається вимога прийняття загальної системи порівнянних учених ступенів. У всіх країнах, що приєдналися до Болонського процесу, вводяться два цикли навчання за формулою 3 +2 (перший, бакалаврський цикл, має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський, – не менше двох, крім того, вони повинні прийматися на європейському ринку праці як освітніх та кваліфікаційних рівнів). Інтеграція

в Болонський процес покликана сприяти європейській співпраці університетів та усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах країн-учасниць Болонського процесу [5, с. 42].

Болонський процес у ході свого розвитку пройшов ряд етапів, на кожному з яких розширювався коло країн-учасниць процесу і декларувалися нові цілі. Наступний етап Болонського процесу відбувся у Празі 19 травня 2001 року, де вже представниками 33 країн Європи було підписано Празьке комюніке. Черговий етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18-19 вересня 2003 року, де також було підписано відповідне комюніке, але цього разу вже представниками 40 країн Європи.

Починаючи з Бергена (травень, 2005), в системі вищої освіти України впроваджені важливі кроки з реалізації положень Болонського процесу, а також підготовлено план дій щодо їх впровадження до 2010 року. У 2006 році створено Національну групу промоутерів Болонського процесу в Україні (National Team of Bologna Promoters), до якої залучені фахівці провідних університетів України. Вони беруть участь у навчальних тренінгах з актуальних проблем вищої освіти на Європейському освітньому просторі і відповідно проводять в Україні навчальні тренінги за такими основними напрямками:

- забезпечення якості вищої освіти;
- система освіти, що складається з трьох циклів;
- система кваліфікацій європейського освітнього простору.

У 2006/2007 навчальному році у всіх ВНЗ України III-IV рівнів акредитації запроваджено кредитно-трансферну систему ECTS. Підготовлено відповідний пакет інноваційних нормативних документів ECTS, розроблено рекомендації та здійснюються організаційні заходи щодо впровадження додатка до диплома європейського зразка (Diploma Supplement). Виконання цього пункту є обов'язковою умовою для всіх країн-учасниць Болонського процесу [16, с. 122].

Україна намагається ввійти як активний суб'єкт в науковий і освітній простір Європи. Тому формулюються концепції щодо модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Засобами масової інформації повідомлено, що під час Четвертого саміту Болонського процесу, який заплановано провести 19-20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія), Україною також буде підписано акт о вступі до Болонського процесу.

Надання високої оцінки національній системі освіти не має заспокоювати нас і стримувати глибинне її реформування. Висока якість навчання – це досягнення попередньої епохи, попередньої системи влади, попереднього покоління. Нині можна з жалем констатувати, що незважаючи на природні досягнення освіти, які забезпечує нова соціо-політична система, в масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) не конкурентоспроможна на Європейському ринку праці. Це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, а все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти і відповідно до цього напружено і послідовно вдосконалювати нашу професійну сферу діяльності.

Водночас участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі [35, с. 55].

Залучення вищих навчальних закладів до визначення їх готовності до інтеграції в європейський освітній простір відповідно до системи відповідних критеріїв може стати своєрідною основою для поліпшення діалогу між державою, громадськістю та вищою освітою. За допомогою конкурсу органи державної влади мають можливість створити додаткову мотивацію для саморозвитку вищих навчальних закладів, їх орієнтації на успішну інтеграцію

в європейській освітній простір. Такий конкурс надзвичайно актуальний в сучасних умовах, коли можна оцінити діяльність зі та перспективи її розвитку на основі змістовної інформації, а не тільки кількісних показників. Це ефективний та інноваційний механізм розвитку освітнього закладу, оновлення навчальних планів, розвитку структури фундаментальної освіти, який прискорює темпи розвитку науково-технічного, економічного та інтелектуального потенціалів суспільства в цілому.

Пріоритет категорії якості важливий сьогодні саме тому, що Україна традиційно має високий рівень вищої освіти, який не повинен бути втрачений в результаті процесів реформ і певних трансформацій. Національна вища освіта має обрати найкращий європейський досвід відповідно до моделі, процес реформ має проходити послідовно, системно та цілеспрямовано з метою підвищення якості вищої освіти, приведення її у відповідність до міжнародних стандартів.

Для вищої освіти важливо використовувати формалізовані тестові завдання, до розробки яких повинні залучатися спеціалізовані відділи, науково-методичні комісії Міністерства освіти і науки України. Стандартизований контроль, ядром якого є комп'ютерне тестування, відповідає сучасним вимогам щодо впровадження інноваційних технологій у вищу освіту, його поширення сприяє стимулюванню розвитку та вдосконалення особистості студента. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати про необхідність вдосконалення професійної підготовки професорсько-викладацького складу, доступ до якої можливий тільки для професійних і високоморальних співробітників.

Об'єктивна оцінка досягнень студентів, суворе дотримання основних принципів якості вищої освіти багато в чому залежать від їх професійних і людських якостей.

Державне регулювання системи вищої освіти визначається як система економічних, соціальних, правових, політичних і організаційних форм і методів державного впливу на суб'єктів освітнього процесу, яка створює

умови для реалізації тих цілей і завдань, які одночасно відповідали б як стратегічним інтересам держави, так і безпосередні інтереси самих цих суб'єктів.

За результатами дослідження встановлено, що механізм державного регулювання системи вищої освіти має полягати у поєднанні державної стратегії розвитку вищої освіти з концепцією прогнозування та програмування вищої освіти. Вдосконалений механізм державного регулювання системи вищої освіти дозволить удосконалити діяльність органів державного управління у сфері освіти; направити освітній процес в системі вищої освіти на всебічний розвиток особистості, задоволення його потреб, виховання свідомого громадянина, забезпечення потреб суспільства і ринку праці в конкурентоспроможних, компетентних і відповідальних фахівцях; визначити відповідальність виробників освітніх послуг за їх якість.

Потрібно вдосконалення діяльності суб'єктів державного регулювання освітньої сфери. У зв'язку з цим пропонується створити Координаційну раду при Президентові України з метою координації та моніторингу реалізації різних освітніх програм і проектів. Створення такого органу дозволить посилити Президентський контроль у сфері освіти та оптимізувати роботу органів державного управління у сфері освіти, наукових установ з метою розробки державної стратегії розвитку вищої освіти, вироблення єдиної державної освітньої політики, а також визначення пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти на законодавчому рівні.

Отже, наша держава повинна здійснювати свою національну освітню політику і, паралельно з участю в Болонському процесі, будувати свою національну систему освіти, виходячи з внутрішніх потреб та інтересів і орієнтуючись на глобальні тенденції. Показано, що пріоритет категорії якості важливий сьогодні саме тому, що Україна традиційно має високий рівень вищої освіти, який не повинен бути втрачений в результаті процесів реформ і певних трансформацій. Національна вища освіта має обрати найкращий європейський досвід як модель, процес реформ має проходити послідовно,

системно та цілеспрямовано з метою підвищення якості вищої освіти, приведення її до міжнародних стандартів.

Створення ефективної системи підвищення якості освітнього процесу, вдосконалення форм і методів організаційної, методичної, наукової діяльності вищих навчальних закладів пов'язано з ефективністю, оперативністю та об'єктивністю здійснення функцій внутрішнього контролю. Важливо поглибити зміст цього компонента управління, підвищити ефективність педагогічного, оперативного та поетапного контролю у вищих навчальних закладах.

Внутрішній контроль повинен мати особливе значення при проведенні державних перевірок, акредитації спеціальностей та навчальних закладів. 4. Створення ефективної системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні має ґрунтуватися на принципі науковості та інноваційності у підготовці висококваліфікованих фахівців (поширення освіти через дослідження та інновації), що сприятиме реалізації офіційно проголошених засад розвитку українського суспільства. Необхідно відновити конкурентоспроможність оплати праці науково-педагогічних і науково-методичних працівників вищої освіти.

Отже, створення ефективної системи внутрішнього і більш високого забезпечення якості вищої освіти в Україні має ґрунтуватися на принципі науки та інновацій у підготовці висококваліфікованих фахівців (поширення освіти через дослідження та інновації), що сприятиме реалізації офіційно проголошених принципів розвитку вищої освіти. Українське суспільство. Необхідно відновити конкурентоспроможність оплати праці науково-педагогічних і науково-методичних працівників вищої освіти.

Модернізація структури вищої освіти зумовлюється необхідністю проведення низки реформ. Задля збереженні національних надбань та унеможливлення руйнації національної системи освіти, проводити їх потрібно виважено, поступово, заздалегідь підготувавшись організаційно і фінансово. Серед складових модернізації структури вищої освіти України, які є

надзвичайно важливими для її подальшого розвитку, нам бачиться за доцільне виокремити такі:

1. Модернізація структури вищої освіти України вимагає змін у системі законодавчого і нормативно-правового. регулювання вищої освіти з урахуванням вимог європейської системи стандартів та сертифікації, які сприятимуть розвитку національних культурних цінностей, демократії і гуманізму як основних чинників функціонування громадянського суспільства.

2. Пріоритетного значення в контексті формування конкурентоспроможної системи освіти набуває запровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів, новітніх досягнень освіти і науки. Адже забезпечення поступального суспільного розвитку залежить від людей, які міркують і працюють творчо, без усталених штампів, спираючись на сучасні науково-технічні досягнення. З огляду на це, основна увага має приділятися загальному розвитку особистості, її культурологічній і комунікативній підготовленості, здатності самостійно здобувати і розвивати знання, формувати інформаційні та соціальні навички.

3. Важливим чинником у модернізаційних зрушеннях має стати гуманізація освітнього процесу, зокрема – орієнтація на особистісно-орієнтовану освіту, гармонійний розвиток особистості слухача, студента, формування не тільки компетентних фахівців, а й високодуховних молодих людей, патріотів України [4, с. 149].

4. Не розв'язаними на сьогодні залишаються проблеми соціального виміру національної вищої освіти. Реформації в її структурі мають забезпечити соціальний контекст вищої освіти, що надасть можливість випускникам вищих навчальних закладів формувати успішну професійну кар'єру на принципах соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей. Успішна взаємодія з соціальними партнерами дозволить вирішувати проблеми працевлаштування випускників, забезпечувати контроль за якістю їхньої підготовки, прогнозувати потребу у

фахівцях певних професій, удосконалювати зміст професійних програм відповідно до вимог сучасного виробництва.

5. Модернізація структури вищої освіти має на меті запровадження національної системи кваліфікацій, процес формування якої ще триває, та її гармонійну узгодженість із системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Формування національної системи кваліфікацій має забезпечити:

- по-перше, прозорість, відкритість і визнання термінів та періодів підготовки фахівців з вищою освітою в Україні;

- по-друге, національна система кваліфікацій має бути сертифікована відповідними європейськими структурними органами, що дозволить запровадити у вищу освіту України новий додаток до диплома європейського зразка.

Реформування вищої освіти має торкнутись й оптимізації мережі вищих навчальних закладів, а також визначення типів доуніверситетських і університетських навчальних закладів. Подібні реформації зумовлені необхідністю забезпечити належну якість освіти у вищій школі

Модернізація структури вищої освіти передбачає запровадження, трьохциклової системи освіти (бакалавр - магістр - доктор філософії). Щоправда, навколо питання про підготовку на третьому циклі – доктор філософії (PhD) – тривають серйозні дискусії. Кінцевий варіант адаптації підготовки фахівців на третьому циклі ще не визначений, проте в умовах сьогодення постає нагальною потребою необхідність ґрунтовного обговорення з науково-педагогічною громадськістю низки проблем щодо запровадження третього Болонського циклу [28, с. 163].

Отже, глобальний характер сучасної освіти в умовах становлення інформаційного суспільства, який характеризується посиленням інтернаціоналізації, стандартизації, підвищенням вимог до якості освіти, а також внутрішній соціально-економічний імператив зумовлюють необхідність оптимальної модернізації національної системи вищої освіти.

З огляду на стратегічні пріоритети розвитку держави (ефективність соціально-економічного реформування, конкурентоспроможність національної економіки, розбудова соціально-правової держави, міжнародне визнання тощо), інтеграція вищої освіти до європейського освітнього простору стає стратегічно обумовленою і закономірною, а реформування її структури – нагальною необхідністю.

Висновки до першого розділу

Таким чином, освіта є однією з найголовніших складових загальнолюдських цінностей. На сучасному етапі в Україні активно відбувається процес інтеграції національної системи вищої освіти в європейський і світовий освітній простір, здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» метою діяльності вищих навчальних закладів є підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Європейська система освіти по праву вважається найдосконалішою в світі. Недарма вищі навчальні заклади в Західній Європі користуються великим попитом у студентів. Університети Великобританії, Австрії, Німеччини, Франції гарантують своїм випускникам першокласну освіту і престижні дипломи.

В цілому освіту можна представити як процес і результат оволодіння певною системою знань, навичок і способів мислення, які на цій основі забезпечують відповідний рівень особистісного розвитку. Вища освіта включає в себе як процес навчання і виховання в навчальних закладах під керівництвом викладачів, так і самоосвіта. Освічена людина – це людина, яка може мислити логічно. Відмінними рисами міжнародного освітнього процесу

є гнучкість, адаптивність, модульність, економічність, орієнтованість на споживача, опора на передові комунікаційні та інформаційні технології. У зв'язку з тим, що сучасне суспільство вступає в епоху інформатизації, яка характеризується перетворенням інформації в один з найважливіших ресурсів, в освітньому процесі світового рівня спостерігається такий процес, як глобалізація – процес, який включає інтеграцію і координацію національних систем освіти в сфері освіти.

Сьогодні для України немає альтернативи, і не може бути іншої альтернативи, окрім як продовжувати рухатися на захід, співпрацювати з європейськими країнами та інтегруватися в європейське співтовариство. Для нас це перш за все нова філософія освітньої діяльності, нові принципи організації освітнього процесу, новий тип взаємовідносин між викладачем і учнем, це нові технології засвоєння знань і повна прозорість освітнього процесу. Якщо в результаті таких дій рівень вищої освіти в Україні підвищиться, це буде значним внеском національної вищої школи в багатообіцяюче майбутнє нашого суспільства, освітні реформи і модернізація освіти повинні бути не тільки декларовані, а й реалізовані як загальнонаціональне завдання, масштабна-масштабна програма всієї країни, здійснювана при ефективній співпраці всього суспільства і держави. Тільки в цьому випадку можливо досягти нової якості освіти, що відповідає сучасним потребам кожного громадянина, суспільства і держави.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Методика експериментального дослідження.

В контексті дослідження модернізації вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір, нами був розроблений опитувальник для оцінки якості вищої освіти.

У дослідженні були використані теоретичні та емпіричні методи дослідження. З теоретичних методів роботи були застосовані аналіз, синтез, порівняння, класифікацію, узагальнення, систематизацію концептуальних положень, метод теоретичного моделювання з метою визначення стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її вирішення.

З емпіричних методів дослідження було застосовано тест-опитувальник та математико-статистичні методи.

Опитування проводилося на базі Національного Університету “Львівська Політехніка”, кафедра прикладної лінгвістики, а також в Львівському національному університеті ім. Івана Франка, кафедра прикладного ґрунтознавства і оцінки земель. В експерименті взяло участь 47 студентів.

Таблиця № 2.1

Опитувальник, щодо якості освіти у вищій школі

Питання	А	Б	В	Г	Д
Як ви оцінюєте якість вищої освіти України?					
Як ви оцінюєте якість освіти в країнах Європи?					

Оцініть необхідність інтеграції вищої освіти України в систему вищої освіти Європейського Союзу?					
Якою мірою задовольняє система освіти вищої школи?					
Наскільки ви задоволені роботою співробітників кафедр та іншого навчально-допоміжного персоналу?					
Чи вважаєте ви необхідним вивчення іноземних мов в університеті протягом всього навчального періоду?					
Чи достатня кількість програм обміну студентів?					
Чи вважаєте ви за потрібне мати можливість обирати предмети навчання?					
Чи задовільняє вас система оцінювання у навчальному закладі?					
Чи впроваджують викладачі вищого навчального закладу інноваційні методи навчання?					

Чи є у вас ідеї щодо підвищення якості наданих освітніх послуг та організації у вашому навчальному закладі?

В опитувальник закладено десять запитань з короткою відповіддю, а також додано одинадцять запитань з розгорнутою відповіддю, щоб більш детально дізнатись, що саме студенти хотіли б змінити в освітньому просторі закладу вищої освіти. Для створення опитувальника, був проведений комплексний та поглиблений аналіз якості вищої освіти в Україні та ЄС. Також було проаналізовано різноманітні студентські форуми, на яких студенти обговорювали проблеми вищої освіти.

Розроблений нами опитувальник не містить підпунктів щодо імені, віку та статі. Для зручності анкетування, додатково була створена інструкція. Згідно думки соціологів, інструкція завжди повинна міститись перед основними запитаннями опитувальника, щоб показати важливість дослідження та проінформувати респондентів, про те як слід правильно заповнювати бланк.

Інструкція.

На кожне запропоноване вам питання є декілька варіантів відповідей. Оберіть той, який найбільше підходить вам. Також в кінці опитувальника описове питання.

А – 1, найнижчий бал оцінювання;

Б – 2, низький бал оцінювання;

В – 3, середній бал оцінювання;

Г – 4, достатній бал оцінювання;

Д – 5, найвищий бал оцінювання.

2.2 Аналіз результатів експериментального дослідження

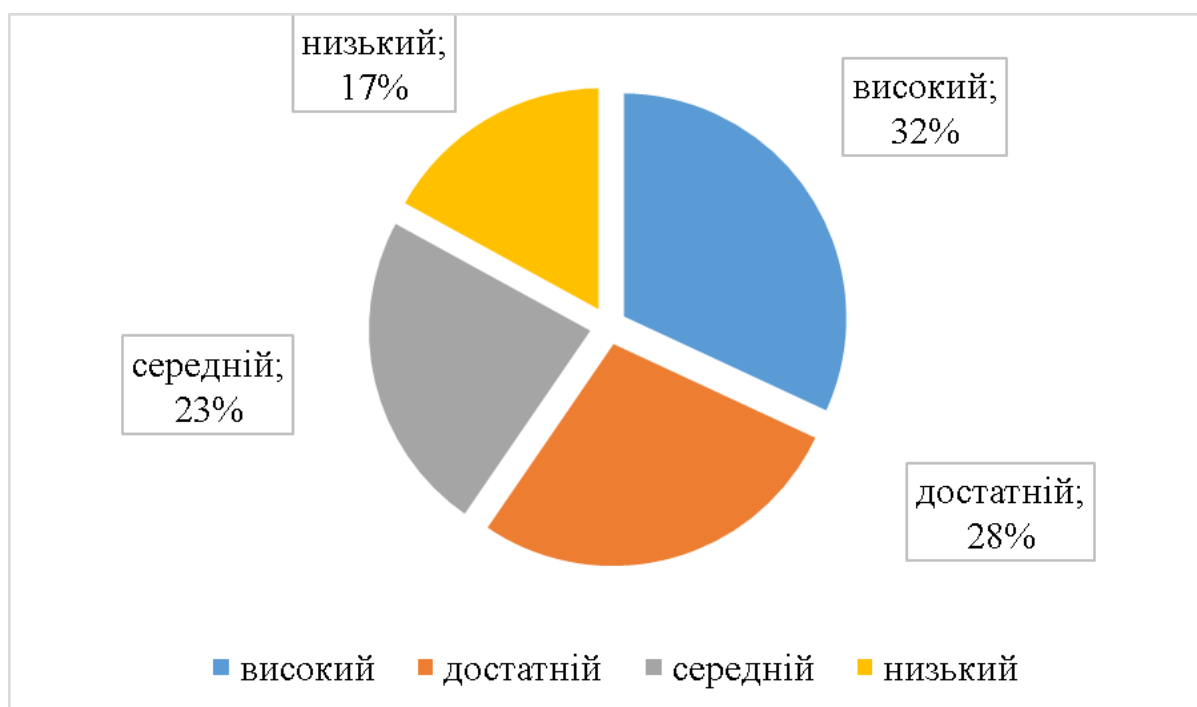
Для дослідження якості вищої освіти в Україні нами використано опитувальник, з 11 питань. Участь в опитуванні взяли 47 студентів двох львівських ЗВО.

47 студентів

32 студенти Національного Університету «Львівська Політехніка», кафедра Прикладної Лінгвістики.

15 студентів Львівського Національного Університету ім. Івана Франка, кафедра Прикладного ґрунтознавства та оцінки земель.

Показники якості вищої школи України в умовах євроінтеграційних процесів

Згідно з умов опитувальника, максимальною оцінкою, яку можна отримати є 50 балів. Високим рівнем якості освіти буде вважатися набрана кількість балів від **38-50**.

Високий рівень якості вищої освіти демонструє цілковите задоволення її якістю у респондента. Оцінка такого рівня стверджує про схвальне враження від вітчизняного рівня освіти, методів викладання, можливостей академічної мобільності тощо. Респонденти, що оцінюють освітній рівень, як високий, скоріш за все не хотіли б змінювати нічого у якості викладання, адже їх усе влаштовує і вони задоволені навчальним процесом.

Достатній 26-38

Достатній рівень якості вищої освіти демонструє позитивне враження щодо якості вищої освіти у респондента. Оцінка такого рівня означає наявність певних незначних недоліків, котрі не є суттєвими. Респонденти,

що оцінюють освітній рівень, як достатній, скоріш за все хотіли б змінити щось у її структурі, під корегувати певні недоліки.

Середній 13-25

Середній рівень якості вищої освіти демонструє нейтральне враження у респондента щодо її якості. Оцінка такого рівня вказує на наявність вагомих проблем у вищій школі, котрі є суттєвими. Зазвичай опитувані, що встановили такий рівень якості, не є зовсім задоволеними та б хотіли значно покращити щось у її структурі.

Низький 1-12

Середній рівень якості вищої освіти демонструє цілковите невдоволення нею. Оцінка такого рівня показує на низку вагомих проблем у структурі освітнього процесу та потребує негайного виправлення. Респонденти, котрі оцінюють освітній рівень, як негативний, доволі незадоволені складовими педагогічного середовища та бажають кардинальних змін.

Були опрацьовані всі відповіді респондентів та отримані такі результати:

- 32% студентів вважають, що рівень якості освіти вищої школи України є високий;
- 28% студентів вважають, що рівень якості освіти вищої школи України є достатній;
- 23% студентів вважають, що рівень якості освіти вищої школи України є середній;
- 17% студентів вважають, що рівень якості освіти вищої школи України є високий низький.

Аналіз отриманих результатів показує що більшість студентів, що взяли участь у дослідженні, якість вищої освіти за рівнем оцінюють як високий та достатній. Також вважають, що обраний курс на євроінтеграцію вищої школи України є правильним, а реформа є успішною.

Ще 23% респондентів вважають теперішній рівень освіти середнім, а якість освіти повинна бути кращою. Загалом категорія людей, що оцінює якість освіти як середню, хоч і є значною, але оптимістично налаштованою. Студенти вірять в позитивні зміни та результати.

Відсутність в українському суспільстві цивілізованого конкурентного середовища блокує мотивацію до здобуття вищої освіти конкурентоспроможної якості. Про це нам стверджують 17% опитаних респондентів, котрі оцінили рівень якості вищої школи як низький. Їм важливе більш радикальне впровадження змін, що допомогли б на євроінтеграційному шляху.

Також нами був здійснений аналіз кожного заданого запитання в опитувальнику.

Щодо першого запитання: *“Як ви оцінюєте якість вищої освіти України?”* то в загальному ми отримали посередні відгуки, адже лише 30% опитуваних не мають жодних критичних зауважень до освітнього процесу. Такі дані свідчать про певний низький розвиток у покращенні освіти, адже 70% хоч і не цілковито але хочуть якихось змін. Звісно не усі респонденти відповідали на це запитання надто критично, таких було лише 15 % з опитаних, однак ці дані не можна ігнорувати. Третина повністю задоволених якістю освіти є досить низьким показником, адже в деяких країнах ЄС цей показник дорівнює 80-90%. Чимала кількість українських студентів, котрі їдуть навчатися закордон підтверджують цю статистику. Таким чином вони проявляють свої думки щодо цього.

Результати другого запитання: *“Як ви оцінюєте якість освіти в країнах Європи?”* підтверджують це. Понад 80 % студентів схвально ставляться до європейської освітньої системи, та лише 5% вважають її недоцільною. Така розбіжність між вітчизняною та зарубіжною системами є разючою, що дає нам задуматись про правильність впровадження теперішньої освіти. Велике число респондентів, котрі вподобали європейську освіту, скоріш за все надали перевагу їй за її гнучкість у

виборі навчальних дисциплін та створені навчальних планів відповідно до власних графіків. Цей параметр є досить важливим і необхідним українській системі, адже тоді студенти могли б самотужки корегувати свої освітні плани, роблячи навчання цікавішим.

Й тому логічною було позитивне ставлення до впровадження такого типу рівня якості освіти й у нас. Тому на запитання: *“Оцініть необхідність інтеграції вищої освіти України в систему вищої освіти Європейського Союзу?”*, близько 77% від оцінок були схвальними. Оскільки Україна як кандидатка в члени ЄС повинна впровадити в своїй країні відповідні до унії норми такий відсоток людей за свідчить що ми йдемо у правильному напрямку. Це дозволило б нам брати участь у більшій кількості академічних мобільностей, котрі поки залишаються недоступними нами. Лише цього року, після отримання статусу кандидата в члени ЄС нам відкрилось вікно можливостей, котре було недоступне асоційованому члену в плані обмінів. Відповідно до цього буде збільшена кількість стипендій них місць на навчання в ЄС, що позитивно вплине на якість нашої освіти в майбутньому.

На запитання чотири та п'ять нашого опитувальника відповіді були майже однакові та складали приблизно: 23% високих оцінок, 27 достатніх, 31 % середніх, 19% низьких. Це говорить про те, що в загальному студентів задовольняє система освіти, а також колектив їхніх кафедр, однак вони б бажали змін у цьому напрямку. Можливо, потрібно залучати працівників ЗВО до низки європейських курсів чи програм академічної мобільності, де б їх занурювали у європейський освітній простір. Вони б могли як набиратись нових знань та принципів роботи, так і ділитись своїми напрацюваннями у певних галузях. Такий двосторонній обмін сприяв би покращенню викладацьких компетенцій.

На шосте запитання опитувальника: *“Чи вважаєте ви необхідним вивчення іноземних мов в університеті протягом всього навчального періоду?”* понад 90% респондентів висловились позитивно, майже усі

учасники поставили оцінку 5, та не було жодної людини котра б поставила низькі оцінки. Мабуть це пов'язано з важливістю вивчення іноземних мов у сучасному суспільстві. Вони відкривають двері нових можливостей, сприяють у подальшому працевлаштуванні а також і при освітньому процесі. Зокрема низка наукових праць присвячених вивченню європейської освітньої системи розписана офіційними мовами ЄС, те саме й стосується правил участі у програмах мобільності, обмінів тощо. Знання мови в такому випадку лише допомагає і стає певним каталізатором успішності.

Щодо важливості обрання навчальних предметів то студенти в загальному погоджуються з його доцільністю, лише 12% були проти такого підходу. Звісно частина респондентів мають острах обрати щось не те та відійти від загальної програми. Однак, більшість все таки хотіла б мати можливість вибору. У країнах Західної Європи існує поняття подвійної спеціальності, тобто ти можеш отримати основну спеціальність філолога-перекладача, а додаткову менеджера по роботі з людьми й таким чином в подальшому працювати в якомусь офісі, а не вчителювати чи перекладати. Також існує варіант основної спеціальності психології, а додаткової маркетингу, таке поєднання дозволяє спеціалістам в подальшому створювати свій особистий бренд, вдало рекламуючи й позиціонуючи себе на ринку праці. Така гнучкість дозволяє в подальшому працювати у двох напрямках і робить навчання цікавішим. Крім того вибір предметів в межах однієї дисципліни є теж досить доцільним, адже, наприклад студенти філологічних факультетів, можуть таким чином робити більший нахил на синхронний переклад, кінопереклад, лінгвістичні дослідження, прагматичні чи педагогічні, що дозволяє їм більш детально вивчати вужчі напрямки спеціальності.

На восьме запитання з опитувальника: *“Чи достатня кількість програм обміну студентів?”* ми отримали досить низькі результати, лише 8% респондентів вважають наявну кількість програм достатньою і 57%

вважають її низькою. У теоретичній частині магістерської роботи ми детально проаналізували усі можливі програми академічної мобільності в межах ЄС і ми вважаємо що їхня кількість є достатньою. Окрім того в нашого університету є підписано безліч міжнародних договорів про співпрацю з іншими університетами закордоном, в котрих можливе проходження практик чи семестрів обміну в межах внутрішньої системи університетів. Однак такі посередні результати можуть свідчити про низький рівень обізнаності у студентів наявними програмами обміну в університеті. Тому міжнародному відділу потрібно проводити більш потужну агітаційну кампанію, та рекламувати мобільності частіше і детальніше.

На запитання щодо того, чи задовольняє студентів система оцінювання в університеті, майже всі відповіді були позитивними, це й не дивно адже у нас оцінювання відбувається за нормами прийнятими майже у всіх країнах світу і такий тип оцінювання є характерним для більшості країн. Лише 2% респондентів вважають, що ми рухаємось у неправильному напрямку щодо цього питання

На передостаннє запитання: *“Чи впроваджують викладачі вищого навчального закладу інноваційні методи навчання?”* думки розділились. Близько половини опитаних вважають, що викладачі впроваджують у навчальний процес інноваційні методи, однак інша половина думає, що ці методи могли б бути більш сучасними. У зв’язку з повідомом, а згодом війною в нашій державі, більшість пар проводиться онлайн, що дозволяє користуватись комп’ютерними програмами, які б покращували якість навчання. На нашу думку, викладачі повинні залучати більше інтерактивного, творчого матеріалу, проводячи різні цікаві опитування у веселій формі. Працівники нашої кафедри активно використовують різноманітні інтерактивні методи: починаючи від відеоматеріалів до різноманітних ігор та креативних завдань. Такий підхід допомагає нам, як

майбутнім експертам якості освіти, в подальшому більш чітко аналізувати те, як потрібно викладати.

В останньому запитанні: *“Чи є у вас ідеї щодо підвищення якості наданих освітніх послуг та організації у вашому навчальному закладі?”* багато людей вказали, що у них є низка ідей для покращення якості послуг в межах університету. Більше 63% думають, що якісь параметри потрібно покращувати чи змінювати. Ми вважаємо, що для таких студентів потрібно створити сайт, на котрий вони можуть надсилати свої зауваження та побажання, що освітнього простору. Це б допомогло спеціалістам з осягненням проблем на котрі слід звернути увагу. В майбутньому це може стати ідеєю для нової розвідки, що стосуватиметься питання змін в освітньому процесі.

Незважаючи на системні реформи, проведені в рамках Болонського процесу, якість вищої освіти в більшості університетів залишається середньою. Це доводить рейтинг найкращих університетів світу, в якому Україна на жаль не займає високого місця. З однієї тисячі найкращих університетів, що потрапили до рейтингу, українські ЗОВ змогли вихопити лише 11 позицій. Найвищу з яких зайняв Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна отримавши приблизно 541-550 місце, решта десять університетів опинились нижче у рейтингу.

Однак незважаючи на певні проблеми в освітньому просторі вищої школи в Україні, наше суспільство має великий університетський потенціал, який повинен бути орієнтований на ключові стратегічні напрямки розвитку.

Задля того аби підвищити якість наданих послуг у галузі вищої освіти, слід розробляти більш інтерактивні моделі та освітні програми, за якими студенти могли більш цікаво та легко отримувати знання та досвід.

Як приклад, низка європейських університетів надають доступ до цікавих навчальних програм та засобів, протягом усього студентського

періоду, що є величезним плюсом, адже мотивує здобувачів освіти до особистісного зростання.

Аналізуючи результати дослідження, звернули увагу, що студентам не вистачає програм обміну. Під час програм обміну, студент може покращити свої професійні навички, здобути досвід, який в подальшому зможе застосувати в майбутній професії.

Також студенти хотіли б отримати доступ для вибору додаткових предметів чи навіть створення власних навчальних планів з можливістю вивчати більшу або меншу кількість дисциплін протягом року.

Дослідження показало важливість вивчення іноземної мови, й впровадження її як загально університетської дисципліни протягом усього періоду навчання.

На основі цих даних ми створили **колограму** побажань студентів, реалізація яких сприятиме підвищенню якості освіти:

Рисунок 2.2

За результатами дослідження виявлено, що потрібно:

- відшукати спосіб інтеграції професійних проектів до європейського наукового простору зі залученням зарубіжних фахівців та спеціалістів, щоб здійснити програми обміну знань у галузі викладання, навчання тощо;
- надавати студентам можливість вибору дисциплін, котрі б вони хотіли вивчати;
- ретельніше розповідати студентам про низку освітніх можливостей закордоном та можливості їх участі у програмах академічної мобільності в країнах ЄС;
- збільшити к-ть програм обміну студентів.

Висновки до другого розділу

Сьогодні заклади вищої освіти України прагнуть забезпечити нормальне функціонування навчального процесу, якісне досягнення освітніх результатів, що відповідають державному стандарту, та необхідний для цього рівень мотивації, здоров'я та розвитку учнів. Освітні установи намагаються перейти від режиму функціонування до режиму розвитку, цілеспрямовано займаючись інноваційною роботою.

Перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства зумовлює необхідність перебудови всієї системи освіти, змінює суспільні потреби щодо підготовки й розвитку сучасного фахівця. Вищій школі потрібен викладач, котрий працює у форматі шукань, що ґрунтуються на здобутки традиційної методики і включають інноваційні елементи, педагог, вмотивований не на репродукція, а на інновації, експеримент, дослідження, новаторство. Підготовка такого фахівця потребує перегляду форм, методів, технологій навчання в закладі вищої освіти. Підготовка майбутнього вчителя, інноваційного, компетентного фахівця, конкурентоспроможного на сучасному ринку освітніх послуг, можлива шляхом впровадження інноваційних методів навчання у освітній процес закладів вищої освіти.

Значний внесок у позитивні зміни вносить загальна тенденція професійної підготовки фахівців з належним рівнем розвитку управлінських навичок та відповідною іншомовною комунікативною компетенцією. Спеціаліст повинен бути частиною епохи цифровізації, яка дозволить конкурувати на глобальному рівні.

Проведене дослідження переконало у доцільності впровадження більшої кількості програм обміну, та виділення більше годин на вивчення іноземних мов в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Під час дослідження, ми виявили, що дуже важливо цікавитись питаннями щодо розвитку освіти країн Європи, намагатись інтегрувати методи викладання європейських спеціалістів. Потрібно налагоджувати канали спілкування, обмінюватись досвідом та знаннями у галузі освіти. Важливо приділяти багато уваги вивченню досвіду колег з Європи, проводити обмін не тільки студентами, а й викладачами, для підвищення кваліфікації.

ВИСНОВКИ

Різномасштабне дослідження модернізації вищої школи України в умовах інтеграції в європейський освітній простір дозволяє зробити висновки:

Незважаючи на досягнення в процесі євроінтеграції, вища освіта України, ще не забезпечує потрібної якості. Необхідним є продовження її реформування. Удосконалення і підвищення рівня якості є важливою суспільною необхідністю, яка значною мірою обумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі.

Важливим завданням щодо вдосконалення вищої освіти в Україні вважаємо повинна стати насамперед трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Розвиток вищої освіти необхідно підпорядкувати законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції. Водночас, потрібно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально психологічних цінностей.

Також необхідно привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки з замовниками фахівця.

Українцям слід брати приклад для наслідування з європейських освітніх систем, щоб впроваджувати певні їхні особливості до нашого навчального простору. Це питання стає все більш актуальним на нашому шляху до членства у Європейському Союзі.

Незважаючи на наявні проблеми, варто відмітити також і вагомі позитивні результати реформи вищої школи в Україні. Це також засвідчує проведене нами дослідження, в якому 32 відсотки оцінили якість вищої школи України як високий, 28 відсотків вважають рівень вищої освіти достатнім.

На думку, досліджуваних студентів, запроваджена кредитно-модульна система стимулює їх до активної регулярної роботи протягом семестру, вимагає ініціативності від них. Студенти звикають до різних форм роботи і така система є більш об'єктивною, тому що дає можливість зменшити суб'єктивний фактор при оцінюванні. Вагомо також збільшилась мобільність студентів, викладачів і науковців, в порівнянні з минулим.

Створений єдиний європейський дослідницький простір, можливість вивчати цікаві предмети на вибір, збільшення контролю за якістю вищої освіти, є тими є тими плюсами, які були відмічені у дослідженні.

Мусимо зауважити, що в сьогочасному українському суспільстві простежуються ознаки інституційної кризи. Однією з причин її виникнення є те, що суспільство не встигає реформувати та вдосконалити дію соціальних інститутів, ідеологічно та ментально наближувати їх новітніх викликів і потреб. Успішне завершення реформи вищої школи України сприятиме подоланню багатьох важливих суспільних проблем зокрема, соціо-культурного, світоглядного та економічного характеру.

Стабільність і розвиток сучасного громадянського суспільства головно залежить від того, чи ефективно воно сприяє становленню молоді особистості та якою мірою молодь виступає активним суб'єктом власного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Глобальні тренди розвитку освіти ХХІ століття. Вища освіта України. 2019. № 3. С. 15 – 21.
2. Андрущенко В.П. Основні характеристики Європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. Вип. 26. С. 3–15.
3. Антонюк В. П. Вища освіта України на шляху модернізації. Бізнес-Інформ. 2019. № 4. С. 198–204.
4. Антонюк Т. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. Наукові записки. Серія «Історичні науки». 2013. №. 21. С. 149-155.
5. Антонюк Т. Співпраця українських ВНЗ з зарубіжними в умовах реформування національної системи освіти. Українознавчий альманах. 2013. Вип. 11. С. 233–236.
6. Бабій С. Поняття "модернізації освіти" в контексті сучасного дискурсу про освіту. Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 31. С. 50–54.
7. Бахрушін В. Як змінюється вища освіта в Україні та в європейському освітньому просторі. Освітня політика. Портал громадських експертів. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1296-yak-zminyuetsyavishcha-osvita-v-ukrajini-ta-v-evropejskomu-osvitnomu-prostor> (дата звернення: 18.09.2022)
8. Болонський процес 2020 – Простір європейської вищої освіти у новому десятиріччі. Комюніке Конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту. URL: <http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/bolon/10.pdf> (дата звернення: 11.07.2022)
9. Бурдонос Л. І. Вхідження вищої школи України до міжнародної системи освіти. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 12(174). С. 96–102.

10. Буяшенко В. Недержавні вищі навчальні заклади і державна політика освіти в Україні. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 4. С. 22-35.
11. Ващук Ф.Г. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.
12. Вейландє Л.В.-В. Педагогіка і психологія вищої школи: практикум. О: ОНУ, 2019. 90 с.
13. Виноградова В. Є., Юрченко В. І. Психологія вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти: навч. посіб. 2-е вид. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 296 с
14. Вища освіта в Україні за роки незалежності: очікувані результати та наслідки. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vyshha-osvita-v-ukrayini-za-roky-nezalezhnosti-ochikuvani-rezultaty-ta-naslidky/>
15. Вознюк О. Система цільових орієнтирів сучасної освіти. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2017. Вип. 1 (5). С. 18–21.
16. Воронкова В.Г. Романенко Т. П., Андрюкайтене, Регіна. Концепція розвитку проектно- орієнтованого бізнесу в умовах цифрової трансформації до smart-суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. - № 67. С. 122-134.
17. Головенкін, В. П. Педагогіка вищої школи: підручник / В. П. Головенкін; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – 2-ге вид., переробл. і доповн. Електронні текстові дані. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.
18. Грищук Ю. Розвиток сучасної вищої освіти в Україні: Євроінтеграційний контекст. Матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: зб. наук.праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 17. 361 с.
19. Губанова Т. О. Європеїзація вищої освіти в Україні: сучасний стан та перспективи. Адміністративне право і процес. 2016. №4 (18). С. 82–89.

20. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 1(15). С. 18–30.

21. Дерій Ж., Зосименко Т., Шадура-Никипорець Н. Імплементация сталого розвитку як ключовий принцип галузевого співробітництва Україна – ЄС. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 4(20). С. 9–18.

22. Закон України «Про вищу освіту» URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2235/>

23. Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору. К.: «Вища освіта України», 2012. 558 с.

24. Крайнік О. М., Трифонов В.А. Креативність як невід’ємний компонент інтелектуального розвитку особистості // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23–24 квітня 2018 року «Теоретичні і практичні засади еволюції від інформаційного суспільства до «суспільства знань» і до smart-суспільства: виклики і можливості четвертої промислової революції» / Ред.-упорядник: д. філософ.н., проф. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2018. 292 с.

25. Лазебна Л. О. Нова українська школа – основа національної освітньої реформи. Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: зб. мат. Всеукр. кр. столу, м. Київ, 17 квітня 2018 р. Київ: КНУБА, 2018. С. 155.

26. Лунячек В. Е. Основи педагогіки вищої школи: навч. посібник. 2-ге видання, випр.. та доп. Харків: ФОП Панов А. М., 2019. 220 с.

27. Мініна О. В. Проблеми побудови стратегії підприємства в сучасних українських реаліях. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 3(19). С. 81–88.

28. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 р. 209 с.

29. Педагогіка вищої школи: підручник / В. П. Головенкін; 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с.

30. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Вища освіта України. Головний редактор: Віктор Андрущенко. 1 том. Київ-Кіровоград. 2014. 200 с.

31. Педагогіка вищої школи: опорний конспект лекцій / Л. А. Мартинець. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 40 с.

32. Петухова І. О., Ополінська В. В. Проблеми і перспективи сучасної вітчизняної вищої освіти в контексті порівняльного аналізу Болонської та української освітніх моделей. Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: зб. мат. Всеукр. кр. столу, м. Київ, 17 квітня 2018 р. Київ: КНУБА, 2018. С. 244–249.

33. Похресник А. Стратегія реформування вищої освіти України в контексті нових інформаційних викликів. Вища освіта України. 2019. № 3. С. 21–27

34. Сало А.В. Сучасний стан вищої освіти в Україні. Бізнес Інформ. 2015. № 7. С. 54–61.

35. Сандугей В. В. Освіта як фактор конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили з позиції глобалізаційної перспективи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право: зб. наук. праць. – Вип. 25. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 55–63.

36. Сидорчук Н. Г. Університетська педагогічна освіта в контексті євроінтеграційних процесів. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7539/97/> (дата звернення: 11.09.2022)

37. Сірий Є. В. Інноваційний розвиток освіти в Україні: розгортання проблеми та засадницькі орієнтири. URL: www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/.../aktprob.11.65.pdf (дата звернення: 18.08.2022)

38. Тейзе Є. Українським студентам до «європейської мобільності» ще далеко. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/articles/23788/ (дата звернення: 18.08.2022)

39. Туркот Т. І. Зародження і розвиток вищої школи в Україні. URL: <http://wesudents.com.ua/glavy/50446-zarodjennearozvitok-vischo-shkoli-vukran.html>
(дата звернення: 23.09.2022)

40. Філіпов В. К. Вплив глобалізаційних процесів на соціальний інститут освіти. Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: зб. мат. Всеукр. кр. столу, м. Київ, 17 квітня 2018 р. Київ: КНУБА, 2018. С. 323–328.

41. Чайка-Петегрич Л. Міжнародна співпраця університетів як невід’ємна складова трансформації вищої школи України у європейський освітній простір. Галицький економічний вісник. 2014. № 2. С. 45–50.

42. Шапран О. І., Новак О. М. Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М., 2018. 280 с.